

Nr 15

Utlåtande i anledning av framställning av fullmäktige i riksbanken angående Tumba pappersbruks framtida ställning.

I skrivelse till bankoutskottet den 14 februari 1963 har *fullmäktige i riksbanken* hemställt att bankoutskottet måtte föreslå riksdagen

att godkänna i skrivelsen och eljest i särskild ordning för bankoutskottet angivna riktlinjer för en utbyggnad av Tumba pappersbruk,

att besluta, att pappersbruket organiseras som ett av riksbanken ägt aktiebolag,

att bemyndiga bankofullmäktige att vidtaga erforderliga åtgärder för det nya bolagets bildande,

att godkänna vid skrivelsen fogat förslag till bolagsordning för bolaget,

att bemyndiga riksbanken att teckna aktier i bolaget för 25 000 000 kronor, varav för 1 000 000 kronor mot överlåtelse av pappersbrukets samtliga tillgångar och skulder,

samt att bemyndiga bankofullmäktige att förhandla och träffa preliminär överenskommelse med de anställda och bolaget om reglering av anställnings- och pensionsförmåner etc. i samband med förändringen av pappersbrukets organisation i huvudsaklig överensstämmelse med vad i skrivelsen angivits.

Mot fullmäktiges beslut har reservation anförts av herr *Kollberg*.

Fullmäktiges skrivelse jämte reservationen har såsom bilaga 2 fogats till detta utlåtande.

I anledning av fullmäktiges skrivelse, vilken jämlikt § 21 riksdagsstadgan föranlett anmälan till talmännen, har inom riksdagen väckts följande motioner.

I. de likalydande motionerna I: 589 av herrar *Holmberg* och *Wallmark* och II: 724 av herr *Turesson m. fl.*, vari yrkats att riksdagen med avslag av bankofullmäktiges hemställan om utbyggnad av Tumba pappersbruk måtte begära att bankofullmäktige måtte omedelbart föranstalta om tillkallande av en sådan allsidigt sammansatt expertkommitté, som 1961 års statsrevisorer efterlyst för verkställande av en ingående undersökning av förutsättningarna för dels en teknisk rationalisering av den nuvarande driften vid Tumba pappersbruk, dels ett nedläggande av bruket i dess helhet.

II. de likalydande motionerna I: 590 av herr *Virgin m. fl.* och II: 723 av herr *Kollberg m. fl.*, vari yrkats, att riksdagen vid behandlingen av bankoutskottets anmälan jämlikt § 21 riksdagsstadgan, att till utskottet från full-

måktige i riksbanken inkommit framställning angående Tumba pappersbruks framtida ställning, må

1. avslå riksbanksfullmäktiges framställning,

2. uttala att verksamheten vid Tumba bruk även i fortsättningen skall bedrivas efter i huvudsak de riktlinjer som nu följes, med tillvaratagande av alla de möjligheter till rationalisering av verksamheten som finnes och kan framkomma, samt

3. i skrivelse till riksbanksfullmäktige begära förnyad utredning av frågan om företagsform för Tumba bruk.

III. motionen II: 722 av herrar *Börjesson* i Falköping och *Börjesson* i Glömminge, vari yrkats att riksdagen vid behandlingen av riksbanksfullmäktiges skrivelse angående riksbankens pappersbruks framtida ställning med avslag på fullmäktiges förslag till utbyggnad av pappersbruket och ombildning av detsamma till ett av riksbanken ägt aktiebolag m. m. måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning genom en allsidigt sammanfatt expertkommitté av frågan om tillgodoseende av riksbankens sedelpappersbehov och därmed sammanhängande problem i enlighet med vad som anförts i motionen.

Beträffande motiveringarna för de i motionerna framställda yrkandena hänvisas till motionerna I: 589, II: 722 och II: 723.

I anledning av fullmäktiges framställning har AB Klippans Finpappersbruk inkommit med en den 17 mars 1963 dagtecknad PM med synpunkter på utredningen angående riksbankens pappersbruk i Tumba. I skrivelsen uttalar bolaget bl. a. sin beredvillighet att »öppet och sakligt med berörda instanser taga upp frågan om att förse Sveriges Riksbank med sedelpapper till ett pris, som för önskad kvalitet är konkurrenskraftigt i jämförelse med världsmarknadspriset» samt att »efter rent sakliga grunder diskutera alla tänkbara utvägar för att lösa 'Tumbaproblemet' på tekniskt-ekonomiskt-socialt lyckligaste sätt».

Vid granskningen av ärendet har utskottet haft tillgängligt jämväl det utredningsmaterial som med hänsyn till Tumba bruks egna nuvarande och framtida affärsintressen liksom till andra berörda parters legitima intressen icke kunnat göras offentligt. Särskild föredragning avseende nämnda material och de för frågans bedömning i övrigt relevanta förhållandena har även lämnats utskottet.

Utskottet

I den till 1962 års riksdag avlämnade berättelsen om den av riksdagens revisorer år 1961 verkställda granskningen av riksbanken upptog revisorerna till behandling frågan om riksbankens pappersbruks framtida ställning. Mot bakgrund av i berättelsen berörda förhållanden uttalade revisorerna att spørsmålet om Tumba bruks framtida ställning i sig inrymmer ett flertal

olika problem, vilkas lösning icke utan vidare är given. Några fördelar stod enligt revisorernas mening icke att vinna på att ytterligare uppskjuta ett slutligt ställningstagande i ämnet och revisorerna förordade därför att problemet i hela dess vidd snarast borde utredas genom en för ändamålet tillkallad, allsidigt sammansatt expertkommitté.

I yttrande över revisorernas berättelse meddelade riksbanksfullmäktige, att fullmäktige såsom särskild utredningsman att verkställa en genomgång och granskning av förutsättningarna för Tumba bruks verksamhet i nuvarande eller modifierad uppläggning hade tillkallat f. d. chefen för Statens skogsindustrier direktören Knut Norlin. Fullmäktige anmälde sin avsikt att sedan utredningen slutförts återkomma till riksdagen i ärendet och hemställde att i avvaktan härpå revisorernas uttalande om bruket icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Bankoutskottet framhöll i sitt utlåtande (nr 4) angående verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets förvaltning att, sedan Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen till 1962 års riksdag framställt sina förslag i anledning av de av 1953 års utredning om de statliga företagsformerna framlagda förslagen, förutsättningarna numera förelåg att till slutligt ställningstagande upptaga frågan om formerna för driften vid riksbankens industrier. Den utredning som igångsatts på uppdrag av riksbanksfullmäktige borde vidare enligt utskottets mening kunna ge ett underlag för en säkrare bedömning av förutsättningarna för Tumba bruks framtida ställning. I avvaktan på utredningsresultatet borde enligt utskottet revisorernas uttalande inte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll vad utskottet sålunda hemställt.

I fullmäktiges förevarande skrivelse lämnas inledningsvis en redogörelse för frågans tidigare behandling samt för den nu föreliggande utredningen angående bruket. Härav framgår i korthet följande.

Utredningsmannen konstaterar att bruket för närvarande är i gott skick och därjämte har en mycket värdefull tillgång i personalens särskilda yrkesskicklighet i tillverkning av kvalitetspapper. Orsakerna till att de senaste årens driftöverskott likväl ej blivit större än att de i huvudsak förmått bära de i och för sig behövliga kostnaderna för underhåll och rationalisering jämte viss avskrivning får, framhåller utredningsmannen, sökas i andra avseenden. Härvid nämner utredningsmannen särskilt tre faktorer såsom varande av betydelse. Det förhållandet att sedelpapperstillverkningen under de senaste åren fått kvantitativt begränsas har i viss utsträckning försvärat den löpande planeringen av civilpapperstillverkningen. Utredningsmannen framhåller att dessa svårigheter likväl bör vara av övergående natur. Vidare pekar utredningsmannen på att Tumba drivit tillverkningen med endast 17 arbetsskift per vecka emot numera inom pappersindustrien allmänt tillämpad s. k. helkontinuerlig drift, innebärande 21 arbetsskift per vecka. En särskilt besvärande kostnadsfaktor består därjämte, framhåller utrednings-

mannen, i utgifterna för köpt elkraft, vilka med av statens vattenfallsverk tillämpade taxor motsvarar en kostnad av 275 kr. per ton papper, ett belopp som torde vara rekordhøgt inom pappersindustrien.

Utredningsmannen redovisar vissa kalkyler beträffande driftresultatet vid en mera normal sedelpapperstillverkning. Enligt dessa skulle driften vid 17-skiftsvecka ge ett underskott av 229 000 kr. per år, medan drift vid 21-skiftsvecka skulle ge överskott med 280 000 kr. per år. Utredningsmannen framhåller att nämnda överskott inte lämnar utrymme för ytterligare kostnadsstegringar eller prisfall på brukets produkter. Sammanfattningsvis konstaterar utredningsmannen, att utredningen synes bekräfta det av revisorerna i berättelsen till 1962 års riksdag gjorda uttalandet, att brukets nuvarande storlek och produktionskapacitet inte medger att tillverkningen kan bedrivas tillräckligt rationellt.

Mot bakgrunden härav har utredningsmannen undersökt möjligheterna att genom en utvidgning och komplettering av brukets nuvarande produktion åstadkomma en långfristigt sett tillfredsställande räntabilitet. Härvid framhåller utredningsmannen att det så långt det är möjligt synes vara önskvärt att en utökad produktion i Tumba inriktas på papperstyper, som f. n. ej tillverkas i Sverige. Efter olika företagna undersökningar, däribland en särskild marknadsundersökning avseende marknaden i en rad viktigare industriländer, har utredningsmannen stannat för att föreslå, att Tumba bruk bör upptaga tillverkningen av ett visst industriellt specialpapper i hög prisklass, för vilket marknaden sedan en tid karakteriserats av en tydlig underförsörjning. Det framhålles att de mycket höga kvalitetskraven för papperet i fråga nödvändiggör dels att den maskinella utrustningen ej endast för fiberberedningen och själva pappersmaskinen utan även för papperets efterbehandling blir av högsta klass, dels att kapaciteten, även vid låga maskinhastigheter, blir relativt stor. Detta medför enligt utredningen att investeringskostnaderna ställer sig höga men å andra sidan att lönsamheten kan beräknas bli tillfredsställande. Investeringskostnaden beräknas av utredningsmannen till 49,6 milj. kr.

Utredningsmannen föreslår vidare en övergång till bolagsform för bruket. Härvid uttalar utredningsmannen särskilt, att man får utgå från att särskilda övergångsformer får gälla för de nu anställda, såväl tjänstemän som arbetsledare och arbetare, så att någon försämring av desamma samlade ekonomiska förmåner, såsom beträffande de statliga pensionsgrunderna, semesterförmåner o. d. ej sker. För att bruket efter övergång till bolagsform inte skall belastas med högre utgifter för pensioner, semesterförmåner e. d. än vad som gäller för pappersindustrien i övrigt, förutsättes att bolaget kompenseras för dessa utgifter liksom att en avräkning sker för vid övergångstillfället redan pensionerad personal. Bolaget föreslås erhålla ett aktiekapital av 25 milj. kr. Styrelsen skulle enligt utredningen omfatta lägst tre och högst fem ordinarie ledamöter med högst två suppleanter.

Riksbanksfullmäktige diskuterar inledningsvis de olika möjligheterna att lösa frågan om brukets ställning. Härvid beröres först möjligheten av en nedläggning av bruket. Fullmäktige konstaterar att de härvid uppkommande olägenheterna med avseende på kontrollen av sedelpappersdispositionerna och försörjningstryggheten visserligen kan kompenseras men att detta kan ske endast till priset av ökade kontroll- och lagringskostnader. En nedläggning skulle icke heller, framhåller fullmäktige, befria riksbanken från kostnaderna för nu utgående pensioner, och den skulle förmodligen medföra ytterligare utgifter bl. a. för omedelbar förtidspensionering av vissa äldre arbetare och tjänstemän. Fullmäktige anför vidare att en nedläggning skulle innebära en betydande kapitalförstöring liksom att man inte kan bortse från de rent sociala konsekvenserna av en nedläggning av pappers bruket. Av nu anförda skäl har fullmäktige icke funnit sig kunna påtaga sig ansvaret att förorda en nedläggning av driften vid Tumba. Fullmäktige uttalar att rent ekonomiskt skulle en nedläggning av driften knappast vara mer försvarbar än dess fortsättande i nuvarande form och omfattning. Denna senare möjlighet har fullmäktige inte ansett kunna övervägas som ett allvarligt alternativ. Den skulle, anför fullmäktige, innebära att man fick avskryva alla lönsamhetsanspråk och vara beredd att bära en viss årlig förlust. På längre sikt skulle den även kunna leda till en fortgående försämring över lag av brukets förhållanden som kunde befaras äventyra också civilpappersproduktionen.

Mot denna bakgrund har fullmäktige stannat för att förorda en utbyggnad av bruket. Härvid har fullmäktige funnit att det av utredningsmannen framlagda förslaget synes erbjuda möjlighet till en utbyggnad som kan ge bruket en bättre bas för sin verksamhet, en ekonomiskt bättre dimensionerad produktionsinriktning och ett bättre underlag för att bära de ofrånkomligen relativt höga fasta kostnader, som redan sedelpappersframställningen medför. Fullmäktige uttalar följande.

Utan att förbise, att den föreslagna nya produktionen lika litet som varje annan industriell verksamhet kan vara riskfri, synes det fullmäktige, att det föreliggande förslaget funnit en produktion, som förefaller erbjuda goda möjligheter för en nu insatt ny produktionsenhet, vilken så som den för det här ifrågavarande projektet föreligger planerad och enligt vad företagna undersökningar visat bör bli tekniskt och ekonomiskt väl konkurrenskraftig i jämförelse med övriga i dag existerande produktionsenheter på området. Den marknad produkten i fråga erbjuder är icke stor, men den synes i högre grad än i fråga om många andra papperskvaliteter kunna karakteriseras som stabil och stabilt växande, och den utmärkes till skillnad från vad som i varje fall i dagens läge gäller flertalet övriga avsättningsområden för papper av en tydlig underförsörjning.

Fullmäktige anför att de praktiska försäljningsproblemen inte skall underskattas men att enligt föreliggande undersökningar även här vissa möjligheter till en god lösning av uppgiften förefaller att vara för handen.

De räntabilitetskalkyler, som utredningsmannen företett, synes fullmäktige vara förhållandevis konservativt genomförda. Den från sådana utgångspunkter beräknade räntabiliteten torde ändå enligt fullmäktige tåla jämförelse med de räntabilitetskrav, som i dag uppställas för andra industriella nyinvesteringar av jämförligt slag i vårt näringsliv. Fullmäktige uttalar, att när de för sin del är beredda att förorda denna speciella investering, det ändå inte sker med någon underskattning av eller bortseende från de ofrånkomliga risker som varje företag av detta slag löper.

I likhet med utredningsmannen förordar fullmäktige att bruket i samband med beslutet om utbyggnad ombildas till aktiebolag. Bolagets aktiekapital, som skall ägas av riksbanken, förordas i enlighet med utredningsmannens förslag skola uppgå till 25 milj. kr. Styrelsen bör enligt fullmäktige bestå av lägst fem och högst sju ledamöter så att den i sig skall kunna inrymma såväl företrädare för industriell erfarenhet och sakkunskap som en representation motsvarande riksbankens förankring i riksdagen.

Fullmäktige anför att det torde få anses som naturligt att riksbanken ensam och direkt svarar för det föreslagna aktiebolagets finansiering även utöver aktieteckningen.

Avslutningsvis berör fullmäktige frågan om reglering av riksbankens förpliktelser mot de anställda vid pappersbruket respektive mot pensionerade tidigare anställda och dessas anhöriga i fråga om anställningsförmåner, pensioner etc. Fullmäktige anför härom att enligt dess mening bör vid den slutliga regleringen av dessa frågor den synpunkten vara vägledande, att bolaget med avseende på här avsedda förpliktelser skall placeras i samma ställning som ett jämförbart enskilt företag. Förpliktelser, som i dag åvilar riksbanken och som går utöver vad ett enskilt företag skulle få vidkännas, bör i princip stanna på riksbanken. Därest riksdagen bifaller fullmäktiges förslag, skulle fullmäktige preliminärt träffa behövliga överenskommelser med de anställda och med aktiebolaget, vilka överenskommelser skulle underställas riksdagen för godkännande.

Utskottet får för sin del anföra följande. Möjligheten att skapa förutsättningar för ett på längre sikt mer tillfredsställande ekonomiskt resultat av driften vid Tumba bruk har under en lång följd av år varit föremål för överväganden inom industristyrelsen och fullmäktige och behandlades av riksdagens revisorer i deras till 1962 års riksdag avgivna berättelse angående granskningen av riksbanken. Vissa på industristyrelsens uppdrag under 1950-talet gjorda utredningar har tydligt visat att brukets ringa produktionskapacitet är ett grundläggande hinder för åstadkommandet av en ekonomiskt lönsam produktion. Detta har understrukits även av riksdagens revisorer i deras nämnda berättelse, i vilken de framhåller att brukets nuvarande storlek och därmed dess produktionskapacitet icke torde medge, att tillverkningen bedrivs tillräckligt rationellt. Revisorerna har därjämte uttalat att några fördelar inte är att vinna på att ytterligare uppskjuta ett slutligt ställningstagande i frågan.

Fullmäktige har i sin skrivelse behandlat utvägarna ur den föreliggande situationen. De möjligheter som diskuterats i fullmäktiges skrivelse eller särskilt berörts i motionerna är för det första nedläggning av bruket, för det andra ett fortsättande av driften i nuvarande omfattning men med ytterligare tillvaratagande av rationaliseringsmöjligheterna samt för det tredje slutligen en utbyggnad av bruket. Fullmäktige har utförligt diskuterat de med en nedläggning förenade problemen och inte funnit sig kunna påtaga sig ansvaret för att förorda en sådan utväg. Utskottet kan för sin del instämma i de av fullmäktige anförda synpunkterna och anser att i förevarande situation en nedläggning inte bör ifrågakomma som en lösning av de med driften vid Tumba sammanhängande problemen. I likhet med fullmäktige finner utskottet också att ett fortsättande av driften i nuvarande omfattning men med ytterligare tillvaratagande av rationaliseringsmöjligheterna inte kan utgöra ett allvarligt alternativ. Det bör således anmärkas att enligt vad som upplysts för utskottet det av utredningsmannen framräknade överskottet å 280 000 kr. vid 21-skiftsvecka med undantag för lönekostnaderna — vilka beräknats utifrån 1962 års lönenivå — bygger på 1961 års bokslut och att redan ett beaktande av förhållandena enligt 1962 års bokslut leder till att överskottet försvinner. Det bör vidare framhållas att bruket i dag är i mycket gott skick med avseende på den tekniska utrustningen och arbetskraften. Grundproblemet ligger som framhållits i samtliga undersökningar beträffande bruket i att detta är för litet för att möjliggöra en ekonomiskt lönsam produktion.

I detta läge har fullmäktige förordat en utbyggnad av bruket i enlighet med ett av utredningsmannen framlagt förslag. Utskottet har tagit del av det material, på vilket fullmäktige grundat sitt ställningstagande. Fullmäktige har betonat, att den föreslagna nya produktionen lika litet som varje annan industriell verksamhet kan vara riskfri. Med hänsyn till den ifrågavarande produktens karaktär och efterfrågesituationen samt på grundval av utförda räntabilitetskalkyler har fullmäktige likväl för sin del ansett sig kunna förorda den föreslagna utbyggnaden av bruket.

I diskussionen kring fullmäktiges förslag har bl. a. hävdats att den föreslagna investeringen inte står i rimlig proportion till förlusten på sedelpapperstillverkningen och att redan av denna anledning investeringen inte bör komma till stånd. Enligt utskottets mening kan frågan inte bedömas på detta sätt. Frågan är i stället i vad mån vanliga lönsamhetskriterier bör tillämpas på statlig verksamhet, där detta är möjligt. Så bör enligt utskottets uppfattning vara fallet. Den vid riksbankens pappersbruk bedrivna tillverkningen är uppenbarligen av den karaktär att lönsamhetskriterier bör appliceras på densamma. Att därvid den investering, som erfordras för att bruket skall ges en ekonomiskt lönsam produktionskapacitet, med hänsyn till de tekniska och ekonomiska villkor som gäller för papperstillverkning, blir avsevärd, finner utskottet inte i och för sig böra utgöra ett argument mot investeringen. Däremot är det naturligt att investeringens storlek föranleder

speciellt grundliga överbåganden beträffande lönsamhetskalkyler, marknadsutsikter och liknande förhållanden. Det mycket omfattande arbete som nedlagts på att belysa dessa förhållanden har nu nått det stadium där fullmäktige funnit att arbetet inte bör drivas vidare innan riksdagen fått tillfälle att taga ställning till planerna. Efter att ha tagit del av det förebragta materialet och av fullmäktiges bedömning av detsamma har utskottet blivit övertygat om att fullmäktige bör få det begärda bemyndigandet att utbygga Tumba bruk. Utskottet vill emellertid understryka vad fullmäktige anfört om att den föreslagna nya produktionen lika litet som varje annan industriell verksamhet kan vara riskfri. Häri ligger att ställningstagandena så långt detta är praktiskt möjligt skall kunna anpassas efter situationens krav. När utskottet för sin del tillstyrker fullmäktiges förslag sker detta sedan utskottet under beaktande av de med förslaget förbundna affärsmässiga riskerna funnit de företedda lönsamhetskalkylerna och vad i ärendet i övrigt förevarit vara av den art att investeringen framstår såsom företagsekonomiskt motiverad.

Med den utbyggnad av bruket som skulle komma till stånd vid bifall till fullmäktiges av utskottet tillstyrkta förslag är det uppenbart att brukets redan i dag tungrodda administration måste ges en annan och för den utvidgade verksamheten mera ändamålsenlig form. Fullmäktige har i likhet med utredningsmannen förordat att bruket ombildas till ett av riksbanken helägt aktiebolag. Detta synes utskottet innebära en adekvat lösning av organisationsfrågan. Vad fullmäktige föreslagit beträffande aktiekapitalet, styrelsens omfattning och sammansättning, regleringen av förhållandet till personalen och därmed sammanhängande frågor samt i fråga om bolagets konstruktion och förhållanden i övrigt föranleder ingen erinran från utskottets sida.

Av vad utskottet sålunda anfört framgår att utskottet icke kunnat tillstyrka de i motionerna framställda yrkandena.

Aberopande det ovan anförda hemställer utskottet,

att riksdagen måtte — med avslag å följande motioner, nämligen

1) motionerna I: 589 och II: 724,

2) motionerna I: 590 och II: 723, samt

3) motionen II: 722 —

samt med bifall till fullmäktiges i riksbanken föreliggande framställning

A) godkänna i det föregående angivna riktlinjer för en utbyggnad av Tumba pappersbruk,

B) besluta, att pappersbruket organiseras som ett av riksbanken ägt aktiebolag,

C) bemyndiga fullmäktige i riksbanken att vidtaga erforderliga åtgärder för det nya bolagets bildande,

D) godkänna vid detta utlåtande såsom bilaga 1 fogat förslag till bolagsordning för bolaget,

E) bemyndiga riksbanken att teckna aktier i bolaget för 25 000 000 kronor, varav för 1 000 000 kronor mot överlåtelse av pappersbrukets samtliga tillgångar och skulder, samt

F) bemyndiga fullmäktige i riksbanken att förhandla och träffa preliminär överenskommelse med de anställda och bolaget om reglering av anställnings- och pensionsförmåner etc. i samband med förändringen av pappersbrukets organisation i huvudsaklig överensstämmelse med vad i det föregående angivits.

Stockholm den 17 april 1963

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNELL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Stähle, Schmidt, Gustaf Henry Hansson, Åke Larsson, Gorthon, Palm, Augustsson och Mattsson;

från andra kammaren: herrar Regnell, Sköldin, Berglund, fru Renström-Ingenäs*, herrar Hansson i Önnarp, Hagnell*, Carlsson i Stockholm och Bengtsson i Landskrona.

---

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservation

av herrar *Schmidt, Gustaf Henry Hansson, Gorthon, Mattsson, Regnell, Berglund, Hansson* i Önnarp och *Carlsson* i Stockholm, vilka ansett att utskottets utlåtande fr. o. m. det avsnitt å sid. 6 som börjar med orden »Utskottet får — — —» samt utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

»Utskottet vill erinra om att möjligheten att skapa förutsättningar för ett på längre sikt mer tillfredsställande ekonomiskt resultat i fråga om sedelpappersförsörjningen under en lång följd av år varit föremål för överväganden. Vid den på industristyrelsens uppdrag år 1955 verkställda utredningen diskuterade utredningsmannen i första hand tre olika alternativ för Tumba pappersbruks framtida utveckling, nämligen för det första brukets nedläggande, för det andra teknisk rationalisering med tillverkning av endast sedelpapper samt för det tredje teknisk rationalisering med tillverkning av förutom sedelpapper även annat papper. Som ett fjärde alternativ upptog utredningsmannen möjligheten att utöka den kommersiella tillverkningen

främst i syfte att fördela de fasta kostnaderna på ett större underlag. År 1956 verkställdes en ny utredning om utvidgning av brukets kapacitet m. m. vilken utmynnade i förslag om anskaffande till bruket av en ny pappersmaskin likartad den nuvarande och avsedd för enahanda slag av tillverkning men med något ökad pappersbredd.

I bankofullmäktiges ställningstagande förmenar fullmäktige att endast två alternativ är realistiska för ett ställningstagande med avseende på brukets framtid. Antingen måste bruket byggas ut till en ekonomiskt livsduglig storlek eller också måste driften nedläggas.

Fullmäktiges framställning liksom den av direktören Knut Norlin verkställda utredningen, som ligger till grund för framställningen, har emellertid helt inriktats på en omfattande utbyggnad av Tumba bruk. Förslaget överensstämmer sålunda närmast med det fjärde alternativet i 1955 års utredning. Möjligheterna att enligt direktiven för utredningen granska förutsättningarna för Tumba bruks verksamhet i nuvarande eller modifierad form har ej undersökts. Hit hör bl. a. att penetrera vilka ytterligare rationaliseringar som står att vinna med brukets nuvarande produktionsenhet som underlag och vilka investeringar som kräves härför.

Utskottet vill först framhålla, att en så omfattande och kostsam utbyggnad av Tumba bruk som den nu föreslagna med en ny produktionsenhet för enbart civilpapperstillverkning framstår som utomordentligt tveksam. Någon anledning till att riksbankens pappersbruk skall ge sig in på en praktiskt taget helt ny verksamhet kan enligt utskottets mening inte anses föreligga.

Därtill kommer att lokaliseringen av en sådan produktion till stockholmsområdet måste framstå som olämplig. Ledig arbetskraft finnes knappast inom området. Utbyggnaden medför krav på nya bostadslägenheter och serviceanordningar av olika slag, vilket skulle leda till ytterligare belastning av de redan nu besvärliga förhållandena i området. Utskottet vill vidare framhålla att, enär sedeltillverkningens belägenhet i Stockholm och dess närhet från försvarspolitiska synpunkter ej kan sägas vara lämplig, kan ej den möjligheten uteslutas att frågan om annan förläggning kan komma under övervägande. I så fall blir ett sådant övervägande svårare och en förflyttning dyrare om man kopplat ihop sedelpapperstillverkningen med en mångdubbelt större produktionsapparat.

Ekonomiska skäl talar minst lika starkt emot fullmäktiges förslag. Utredningsmannen och fullmäktige har angivit, att underförsörjning skulle föreligga på marknaden i fråga om det industriella specialpapper, som skulle tillverkas i den nya produktionsenheten. Från denna utgångspunkt har utredningsmannen och fullmäktige förutsatt goda exportmöjligheter och en tillfredsställande lönsamhet för produktionen men dock förutskickat, att icke obetydliga affärsvårigheter kan vara förenade med den nya tillverkningen. De alternativa kalkylerna för annan produktion visar, att utredningsmannen också räknat med sådana risker. Det material, som företetts för utskot-

tet, ger ytterligare anledning till bedömningen, att fullmäktige sett alltför optimistiskt på möjligheterna. Ifrågavarande specialpappersproduktion upp- ges redan nu vara under utbyggnad, varför risk föreligger för överskott. Möjligheterna för Tumba bruk att efter en förhållandevis lång utbygg- nadstid vinna avsättning för specialpapperet i konkurrens med utländska pappersbruk, som redan är inarbetade på marknaden, framstår mot bak- grunden härav som osäkra. Under sådana förhållanden är det inte uteslu- tet att man kan få räkna med än lägre priser än utredningsmannen förut- satt. Följden får då befaras bliva, att Tumba bruk enligt utredningsmannens alternativa kalkyler skulle tvingas inrikta sig på produktionstekniskt när- stående men billigare papperskvaliteter i direkt konkurrens med andra svenska pappersbruk. En sådan utveckling är enligt utskottets mening inte önskvärd. Det torde för övrigt kunna ifrågasättas om Tumba bruk med en låg produktion i förhållande till de pappersbruk, som nu behärskar mark- naden, kan uppnå erforderlig konkurrenskraft. Även från samhälls- och företagsekonomiska synpunkter finner utskottet sålunda grunderna för full- mäktiges förslag alltför svaga.

Av det anförda framgår, att utskottet tillstyrker yrkandet i motionerna om avslag på fullmäktiges framställning om att nu besluta utbyggnad av Tumba bruk.

Enligt utskottets mening är det emellertid angeläget, att riksbankens se- delpappersbehov kan tillgodoses på ekonomiskt mer tillfredsställande sätt än vad hittills varit fallet. Den närmast till hands liggande åtgärden synes härvid vara ett mer rationellt utnyttjande av Tumba bruks nuvarande pro- duktionskapacitet och förstärkande av försäljningsorganisationen för civil- papper.

Härvid vill utskottet framhålla, att de ekonomiska målsättningarna bör bedömas mot bakgrunden av en annan avgörande omständighet. Såväl full- mäktige som industristyrelsen har framhållit den vikt, som bör fästas vid säkerhetssynpunkterna. Riksdagens revisorer fann det i sin berättelse till 1962 års riksdag tveksamt om i dagens läge dessa synpunkter kan åberopas som avgörande skäl för fortsatt sedelpapperstillverkning i Tumba. Full- mäktige har emellertid pekat på att övergången till rullpapperstillverkning gjort kontrollen vanskligare än förut. Synpunkten på försörjningstrygghet måste även tillmätas minst samma vikt i dag som förut.

I detta sammanhang må infogas vad ovan relaterats nämligen att full- mäktige framhållit att båda dessa olägenheter, som skulle bli följden av att leveranserna placerades hos någon inhemsk tillverkare, kunde kompen- seras, men att det endast kunde ske till priset av ökade kontroll- respektive lagringskostnader.

Enligt utredningsmannens ovan nämnda kalkyler för Tumba bruk skulle från i utredningen angivna förutsättningar driften vid 21-skiftsvecka, som för övrigt är den grundläggande förutsättningen även för fullmäktiges ut- byggnadsförslag, möjliggöra ett överskott av 280 000 kr. per år. Det efter en

övergång till 21-skiftsvecka kalkylerade möjliga överskottet som med undantag för lönekostnaderna — vilka kalkylerats på 1962 års lönenivå — bygger på 1961 års bokslut är dock enligt fullmäktiges bedömning för litet för att ge någon betryggande marginal, exempelvis vid kostnadsstegringar för bruket. Häremot måste dock genmälas att kostnadsstegringar är ett problem som Tumba bruk har gemensamt med sina konkurrenter på de marknader där brukets civilpapper avsättes.

Det kalkylerade överskottet framkommer för övrigt efter räntor och amorteringar samt ATP-premier och utgående äldre pensioner. Dessa senare, som under 1962 uppgick till 378 000 kr., kunde likaväl övertas av riksbanken under nuvarande driftförhållanden som föreslagits vid förverkligande av utbyggnadsprojektet och företagets bedrivande i bolagsform. Härigenom mer än fördubblas det framräknade överskottet, vilket står till förfogande antingen för sänkning av priset på sedelpapperet och/eller ökad avsättning till förnyelsefonden.

Såsom framhållits i motionerna måste i sammanhanget beaktas de möjligheter som finns till ytterligare rationaliseringar och kostnadsbesparingar vid bruket. Riksdagens revisorer har i sin berättelse till 1962 års riksdag bl. a. framhållit, att den nuvarande tungrodda administrationen utgör ett hinder för verksamheten. Särskilt har revisorerna pekat på att ojämnheten i sedelpappersbeställningarna ställer företagsledningen inför svårlösta problem, då det gäller planläggningen av den civila tillverkningen. En jämnare fördelning av sedelpappersbeställningarna bör enligt revisorerna kunna underlättas, om ett intimare samarbete kunde etableras mellan riksbankens båda industrier, dvs. å ena sidan leverantören-pappers bruket och å andra sidan beställaren-sedeltryckeriet. Enligt revisorernas uppfattning skulle i berört avseende vissa fördelar stå att vinna, om de nämnda industrierna kunde i större utsträckning samordnas administrativt, exempelvis genom att underställas en och samma direktör. Utskottet förordar att den av revisorerna aktualiserade samordningen närmare överväges.

I fullmäktiges ställningstagande framhålles, att de särskilda svårigheter för Tumba bruks verksamhet, som på den allra senaste tiden uppmärksamats, till väsentlig del är att hänföra till speciella och övergående förhållanden, nämligen övergången till rotationstryck vid sedeltryckeriet och därmed följande omläggning av brukets pappersleveranser. Detta kan i och för sig ge fog för förhoppningar om vissa förbättringar i brukets situation, när därmed förknippade övergångssvårigheter övervunnits, säger fullmäktige.

Utskottet delar dessa förhoppningar. Då det ej finnes anledning anta annat än att industriledningens dispositioner varit riktiga bör man redan på grund av dessa förvänta sig en icke betydelslös sänkning av tillverkningskostnaden när normal produktion och kontinuitet i tillverkningen uppnåtts. Härtill kommer som ytterligare kostnadssänkande faktor ovannämnd överflyttning av äldre pensioner på riksbanken. Slutligen bör tas med i be-

traktande att de uppslag om effektivisering av organisationen m. m. som riksdagens revisorer framfört ännu ej varit föremål för undersökning.

Om man accepterar det pris som betecknats som normalt, nämligen 15 kr./kg för sedelpapperet, och därtill värdesätter fördelarna av att behärska hela sedeltillverkningen i egen regi under full kontroll samt av uttalanden att döma tror sig om att till tillfredsställande priser kunna öka försäljningen av civilpapper synes det som om chanserna för att i nuvarande produktionsenhet uppnå en fullt försvarbar ekonomi är goda. I vart fall bör de kostnadsökningar som oförutsett kan uppstå vara av ringa storleksordning i jämförelse med de risker man löper vid den mycket stora investeringen för det föreslagna utbyggnadsprojektet. Det måste därför framstå som klokare och bättre förenat med sund ekonomi att nu inrikta alla ansträngningar och rimliga investeringar på nuvarande produktionsenhet.

På de grunder utskottet ovan anfört bör en ingående undersökning verkställas av kostnads- och effektivitetsproblemen vid fortsatt drift vid Tumba bruk i den nuvarande produktionsenheten.

I en del motioner har förordats, att man även mera ingående bör överväga, om inte försörjningen med sedelpapper kan tryggas på annat sätt än genom produktion vid riksbankens pappersbruk. Såsom utskottet i det föregående anfört synes övervägande skäl tala för att tillverkningen bibehålles i riksbankens eget företag. Utskottet finner det dock motiverat, att även andra möjligheter redovisas i utredningen.

Enligt utskottets mening bör sålunda en grundligare prövning företagas av kostnads- och effektivitetsproblemen vid Tumba bruks nuvarande produktionsenhet. Uppmärksamhet bör härvid även ägnas åt möjligheterna att ge Tumba bruk och sedeltryckeriet, båda tagna som en företagsenhet, lämpligare administrations- och förvaltningsform. Enligt utskottets mening bör fullmäktige tillkalla en i överensstämmelse med vad riksdagens revisorer förordade allsidigt sammansatt expertkommitté för utredning av ifrågavarande problem.

Aberopande det ovan anförda hemställer utskottet,
att riksdagen måtte

1) med bifall till motionerna I: 589 och II: 724, I: 590 och II: 723 samt II: 722, såvitt här är i fråga, avslå fullmäktiges i riksbanken föreliggande framställning;

2) i anledning av förenämnda motioner, såvitt här är i fråga, i skrivelse till fullmäktige i riksbanken begära en utredning enligt ovan angivna riktlinjer genom en — i överensstämmelse med vad riksdagens revisorer förordade i sin till 1962 års riksdag avgivna berättelse angående granskningen av riksbanken — allsidigt sammansatt expertkommitté;

3) i övrigt anse motionerna besvarade med vad utskottet ovan anfört.»

Förslag
till
Bolagsordning

§ 1

Bolagets firma är Aktiebolaget Tumba bruk.

§ 2

Bolagets verksamhet har till föremål att tillverka papper och pappersprodukter jämte annan därmed förenlig verksamhet.

§ 3

Bolagets styrelse har sitt säte i Stockholm.

§ 4

Bolagets aktiekapital skall utgöra minst 25 000 000 kronor och högst 75 000 000 kronor. Aktie skall lyda å Etthundra (100) kronor.

§ 5

Bolagets aktier må icke genom teckning eller överlåtelse förvärfvas av utländsk medborgare, samfällighet eller stiftelse, av svenskt handelsbolag, vari finnes utländsk bolagsman, av svensk ekonomisk förening, av svenskt aktiebolag, vars aktiebrev må ställas till innehavaren, eller av annat svenskt aktiebolag, i vars bolagsordning ej intagits förbehåll, varom förmåles i 2 § 2 st. av lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag; dock att utan hinder av det nu gjorda förbehållet aktier må förvärfvas av svenskt bolag eller svensk förening, som avses i 18 § av berörda lag.

§ 6

Bolagets styrelse skall bestå av minst fem och högst sju ledamöter med högst två suppleanter.

Styrelsen är beslutförför, när alla dess medlemmar vederbörligen kallats till sammanträde och minst fyra äro tillstädes.

Såsom styrelsens beslut gäller den mening, om vilken de flesta röstande förena sig, men vid lika röstetal den mening, som biträdes av ordföranden vid sammanträdet. Om ej flera än fyra ledamöter äro tillstädes, fordras för besluts fattande att minst tre av ledamöterna enat sig.

Samtliga styrelseledamöter och suppleanter väljas årligen vid ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess nästa ordinarie bolagsstämma hållits.

§ 7

Bolagets firma tecknas av den eller dem bland styrelsens ledamöter eller suppleanter, som styrelsen därtill utser. Styrelsen må ock bemyndiga annan än styrelseledamot eller suppleant att teckna firman.

— *Bihang till riksdagens protokoll 1963. 8 saml. Nr 15*

§ 8

För granskning av styrelsens och verkställande direktörens förvaltning och bolagets räkenskaper utses årligen å ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess nästa ordinarie bolagsstämma hållits tre revisorer och tre suppleanter för dem.

§ 9

Bolagets räkenskaper skola den 31 december varje år i fullständigt bokslut sammanföras. Bokslutet skall vara verkställt senast den 15 april på följande år, då räkenskaperna jämte tillhörande handlingar ävensom av styrelsen och verkställande direktören avgiven förvaltningsberättelse jämte vinst- och förlusträkning och balansräkning för senaste räkenskapsåret skola för granskning överlämnas till de utsedda revisorerna, vilka senast den 15 maj böra över granskningen avgiva skriftligt utlåtande.

§ 10

Ordinarie bolagsstämma skall hållas i Stockholm en gång om året under maj eller juni månad.

Å ordinarie bolagsstämma skola följande ärenden förekomma till behandling:

1. val av ordförande vid stämman;
2. upprättande och godkännande av röstlängd;
3. val av en eller två justeringsmän;
4. fråga, huruvida stämman blivit behörigen sammankallad;
5. föredragning av förvaltningsberättelsen, balansräkningen, vinst- och förlusträkningen samt revisionsberättelsen;
6. fråga om fastställande av balansräkningen;
7. fråga om ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören;
8. beslut angående bolagets vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen;
9. fastställande av styrelse- och revisorsarvodet;
10. val av styrelseledamöter, styrelsesuppleanter, revisorer och revisorsuppleanter;
11. övriga ärenden, som i behörig ordning hänskjutits till stämman.

§ 11

Meddelanden till aktieägarna skola ske genom rekommenderade brev, kallelse till bolagsstämma senast två veckor före ordinarie och senast en vecka före extra stämma.

§ 12

För giltighet av beslut om ändring av bolagsordningen erfordras riksdagens fastställelse av beslutet.

Till Riksdagens Bankoutskott

Sedan 1961 års statsrevisorer upptagit fråga om riksbankens pappersbruks framtida ställning, beslöt fullmäktige i riksbanken den 25 januari 1962 att tillkalla särskild utredningsman för genomgång och granskning av förutsättningarna för brukets verksamhet. Med hänvisning härtill hemställde fullmäktige, att i avbidan på utredningens fullföljande revisorernas uttalanden om bruket icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

På förslag av bankoutskottet (utlåtande nr 1962:4) beslöt riksdagen i enlighet med vad fullmäktige sålunda hemställt (riksdagens skr. 1962:120).

Sedan den av fullmäktige föranstaltade utredningen angående riksbankens pappersbruk nu slutförts, får fullmäktige härmed återupptaga frågan om brukets framtida ställning.

Bruket tillkomst och utveckling

Fullmäktige i riksbanken upptog vid sitt sammanträde den 26 februari 1755 fråga om att grunda ett riksbankens pappersbruk för att där tillverka sedelpapper. En strax detsförinnan upptäckt efterapning av tolvdalerssedlar tvingade nämligen fullmäktige att ingående behandla frågan »angående sätt och utvägar att göra nya bancosedlar, som måtte bli svåra att efterapa», och det effektivaste sättet att möta riskerna för förfalskning bedömdes vara att framställa och för sedeltillverkning bruka »något särskilt och egit» papper. Efter närmare utredning av den upptagna frågan inköpte fullmäktige skattehemmanet Tumba och lät där uppföra ett pappersbruk. Sedan driften där igångsatts, skedde den första leveransen av sedelpapper den 13 januari 1759. Från denna tidpunkt har allt papper, som använts för riksbankens sedeltillverkning, tillverkats vid Tumba pappersbruk.

Tillverkningen av papper vid Tumba drevs till slutet av 1930-talet såsom handpapperstillverkning. 1938 års riksdag bemyndigade emellertid fullmäktige att inköpa en pappersmaskin jämte utrustning och att verkställa för maskinen erforderlig utvidgning av fabriksbyggnaden. Med stöd av detta bemyndigande beställdes och blev under år 1939 uppmonterad en pappersmaskin. Denna maskin, som alltjämt är den som användes vid driften i Tumba, är en s. k. rundviramaskin, som är speciellt byggd för sedel- och finpappersfabrikation. Maskinbredden är 1,3 meter och tillverkningskapaciteten ligger vid drift under 17 skift per vecka vid ca 1 000 ton papper per år. Maskinen har ombyggts under åren 1952 och 1953 genom utbyggnad av torkpartiet och anskaffande av ett s. k. långviraparti. Jämväl i övrigt har tillverkningsprocessen under 1940- och 1950-talen rationaliserats genom fortgående maskinanskaffningar. År 1945 byggdes en limningsmaskin och inköptes en s. k. kalender. År 1946 påbörjades modernisering av finholländeriet, och sedan denna slutförts har under åren 1949—1952 två större grovholländare med tillhörande ledningar installerats. En ny ångcentral togs i bruk i slutet av år 1948.

Tumba pappersbruk har alltsedan sin tillkomst drivits direkt som en

riksbankens rörelse. Som brukets högsta styrelse har hela tiden fullmäktige i riksbanken fungerat. Tillsynen över bruket och tryckeriet överfördes 1944 till en härför särskilt inrättad industristyrelse. Denna styrelse består av en fullmäktig, tillika ordförande, en bankdirektör i riksbanken och en utom riksbanken utsedd industrisakkunnig ledamot, samtliga med personliga suppleanter. För att leda den löpande förvaltningen av bruket är tillsatt en direktör, som är föredragande vid industristyrelsens sammanträden och som äger att få sin mening antecknad till industristyrelsens protokoll.

För industristyrelsen och bruksledningen vid pappersbruket gäller särskilda instruktioner. Fallor ett ärende utanför industristyrelsens befogenhet har styrelsen att underställa ärendet fullmäktiges prövning. När fråga om mera betydande investeringar i nya eller ändrade anläggningar vid bruket uppkommit, har fullmäktige i sin tur hänskjutit sådana ärenden till riksdagen genom skrivelse till bankoutskottet. Detsamma har varit förhållandet med ärenden rörande direktörens avlöning m. m.

Vid sidan av tillverkningen av sedelpapper har sedan mitten av 1940-talet även drivits produktion av finpapper av olika slag för försäljning å den allmänna marknaden. Syftet med upptagande av sådan produktion var — enligt vad som antecknades i fullmäktiges berättelse till 1946 års riksdag — att bereda sysselsättning för arbetarpersonalen vid bruket och att bättre utnyttja pappersmaskinen och annan maskinell utrustning. Den nya tillverkningen ger möjlighet att fördela brukets fasta kostnader på en större produktion och därigenom att minska riksbankens utgifter för sedelpapperstillverkningen. Sedelpapperspriset har sålunda efter upptagande av civil produktion blivit betydligt lägre än tidigare.

Tidigare utredningar angående Tumba pappersbruks organisations- och driftförhållanden

Interna utredningar och motion vid 1954 års riksdag

Vid 1940-talets slut och början av 1950-talet diskuterades inom industristyrelsen på initiativ av direktören vid pappersbruket frågan om utbyggnad av bruket. Olika alternativ övervägdes därvid, bl. a. en utökning av brukets maskinella utrustning med en ny finpappersmaskin med en pappersbredd av 3,25 meter. Förslag framkom även om anskaffande till bruket av en s. k. yankeemaskin med en arbetsbredd av 2,5 meter för tillverkning av cellulosavadd, s. k. waddings. Av olika skäl fick emellertid dessa projekt förfalla, och den utvidgning som genomfördes begränsades till den ovan berörda utökningen av den befintliga pappersmaskinens torkparti och anskaffande av ett långviraparti (se BoU:s utl. 1950, nr 27, och 1951, nr 28).

I en vid 1954 års riksdag inom första kammaren väckt motion (nr 5) upptogs fråga om den organisatoriska formen för Tumba pappersbruk. Motionären gjorde gällande, att bruket i flera avseenden vore handikappat genom den tungrodda arbetsform som blev en följd av dess nuvarande status. Med hänvisning härtill hemställdes, att riksdagen i skrivelse till fullmäktige i riksbanken måtte göra framställning om en utredning angående förutsättningarna för att driva bruket i bolagsform. I över motionen avgiven yttrande upplyste fullmäktige i riksbanken att den av motionären upptagna frågan vore föremål för uppmärksamhet inom industristyrelsen. Fullmäktige ansåg emellertid att i avbidan på resultatet av pågående utredning angående statliga företagsformer frågan om papperbrukets framtida status

borde tillsvidare vila. Bankoutskottet förklarade i sitt utlåtande över motionen (nr 9) att utskottet i likhet med motionären var av den uppfattningen att skäl föreläge för prövning av frågan i vilken företagsform pappersbruket borde drivas. Enligt utskottet borde en utredning i ämnet dock icke begränsas till blott en prövning av aktiebolagsformens tjänlighet utan avse även andra företagsformer. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag (skr. nr 135).

Sedan Kungl. Maj:t genom remiss den 2 april 1954 berett bankofullmäktige tillfälle att avgiva utlåtande i anledning av nyssnämnda riksdagsbeslut, beslöt fullmäktige uppdraga åt industristyrelsen att närmare utreda formerna för förvaltningen av riksbankens industrier, varvid borde övervägas möjligheterna att, utan att pappersbruket drevs i bolagsform, ge industristyrelsen vidgade befogenheter, vilka närmare anknöt till vad som skulle tillkomma en bolagsstyrelse. I anledning härav diskuterades frågan om pappersbrukets företagsform inom industristyrelsen vid ett flertal tillfällen, bl. a. i anslutning till en av brukets direktör på industristyrelsens uppdrag år 1955 verkställd utredning i ärendet, vilken av styrelsen behandlades vid sammanträde den 17 februari 1956.

Utredningsmannen diskuterade i den nämnda utredningen i första hand tre olika alternativ för pappersbrukets framtida utveckling, nämligen för det första brukets nedläggande, för det andra teknisk rationalisering med tillverkning av endast sedelpapper samt för det tredje teknisk rationalisering med tillverkning av förutom sedelpapper även annat papper. Som ett fjärde alternativ upptog utredningsmannen möjligheten att utöka den kommersiella tillverkningen i syfte att fördela de fasta kostnaderna på ett större underlag och genom sänkta priser skapa en mera bärkraftig grundval för underhåll och fortskridande förnyelse av anläggningen.

Mot alternativet att nedlägga bruket talade enligt utredningsmannen bl. a. de sociala konsekvenser som ett nedläggande måste medföra och de säkerhetshänsyn som i alla tider angivits som skäl för egen sedelpappers-tillverkning och som enligt utredningsmannens mening alltjämt motiverade att en sådan upprätthölls. Beträffande möjligheten att köpa sedelpapper från utlandet framhöll utredningsmannen vidare som tveksamt, huruvida lika billiga offerter på sedelpapper från utlandet, vilka syntes vara möjliga att ernå, skulle stå till buds även när möjligheter till inhemsk tillverkning ej längre föreläge. För ett nedläggande fann utredningsmannen tala egentligen endast betänkligheterna mot att driva ett pappersbruk med så relativt liten kapacitet som Tumba bruk, vars storlek bedömdes ligga på gränsen till vad som ur affärssynpunkt kunde anses försvarligt. Utredningsmannen hänvisade även till de tyngande kostnaderna för bostadssamhället och till de sedan handtillverkningens dagar opropotionerligt stora pensionskostnaderna.

Vad beträffar alternativet att med tillverkning av endast sedelpapper tekniskt rationalisera bruket fann utredningsmannen detta alternativ vid dåvarande behov av sedelpapper medföra ett så högt pris på sedelpapperet, att allvarliga invändningar häremot kunde resas. Ett rimligt prisläge kunde beräknas uppkomma först då sedelpapperskonsumtionen uppnått en storlek som närmade sig brukets kapacitet. Vad åter angår alternativet att tekniskt rationalisera och utfylla ledig kapacitet med tillverkning av annat papper fann utredningsmannen väsentliga ekonomiska och tekniska fördelar förenade härmed. Utredningsmannen betonade emellertid att alltefter-som sedelpapperstillverkningen toge en allt större del av kapaciteten i an-

språk detta alternativ komme att förlora i betydelse.

Beträffande alternativet att utbygga pappersbruket och utöka den kommersiella tillverknings framhöll utredningsmannen, att en sådan reform vore ägnad att ytterligare sänka tillverkningskostnaderna genom att åstadkomma bredare bas för de fasta kostnaderna och en mera bärkraftig grundval för underhåll och fortskridande förnyelse av anläggningen liksom för teknisk expertis och laboratorier m. m.

Utredningsmannen sammanfattade sina slutsatser genom att framhålla, att det visserligen vore önskvärt, att bruket ombildades till en förenklad företagsform, men att det primära vore att lösa vissa andra centrala frågor. Därvid visade utredningsmannen särskilt på behovet att fullborda brukets omdaning till maskinbruk med bl. a. nybyggnad och kapacitetsökning samt, i administrativt avseende, minskning av antalet beslutande instanser och ökade befogenheter för det verkställande organet.

På uppdrag av industristyrelsen verkställde därefter direktören vid bruket under år 1956 en ny utredning om utvidgning av brukets kapacitet m. m. Utredningen utmynnade i förslag om anskaffande till bruket av en ny pappersmaskin likartad den nuvarande och avsedd för enahanda slag av tillverkning men med något ökad pappersbredd (ca 1,4 m renskuren bana). Skisser uppgjordes även till härför erforderliga byggnadsarbeten.

Frågan om Tumba bruks företagsform togs senare upp till behandling vid sammanträde med industristyrelsen den 1 februari 1958, varvid erinrades om att 1953 års utredning om de statliga företagsformerna dåmera avlämnat förslag beträffande företagsformen för vissa affärsdrivande verk inom den övriga statsförvaltningen. Med anledning härav ansågs det åt industristyrelsen lämnade utredningsuppdraget i avseende å riksbankens industrier — och då i första hand beträffande pappersbruket — böra aktualiseras. Industristyrelsen beslöt emellertid vid berörda sammanträde att ånyo bordlägga ärendet.

1961 års statsrevisorer

Frågan om riksbankens pappersbruks framtida ställning upptogs av riksdagens revisorer vid deras år 1961 verkställda granskning av riksbanken. Revisorerna framhöll, att ehuru priset på sedelpapperet sedan pappersbruket infört s. k. civil tillverkning, kraftigt minskat, priset dock alltjämt vore anmärkningsvärt högt. Medan Tumbas sedelpapperspris för det dåvarande utgjorde ca 23 kronor per kilo, bedömdes importpriset för Sveriges del vid köp i England eller i Frankrike sålunda ligga vid omkring 8 kronor per kilo. Med hänvisning härtill och med framhållande av att centralbankerna i flera med oss jämförliga länder icke förfogade över egna pappersbruk ifrågasatte revisorerna, huruvida tillräckliga skäl kunde anses föreligga för vårt land att alltjämt bibehålla sedelpapperstillverkning vid Tumba, särskilt som säkerhetssynpunkterna enligt revisorernas mening knappast kunde i dagens läge åberopas som avgörande skäl för fortsatt papperstillverkning. Revisorerna fann sig visserligen icke beredda att på grundval av tillgängligt material förorda någon nedläggning av Tumba bruk men uttalade som önskvärt att spörsmålet om brukets framtida bestånd bleve föremål för närmare utredning. Därest en sådan utredning skulle ge till resultat att pappersbruket alltjämt borde bibehållas inställde sig andra problem. Revisorerna betonade sålunda, att brukets nuvarande storlek och därmed dess produktionskapacitet icke medgäve, att tillverkningen där bedreves tillräck-

ligt rationellt. Uppenbart vore vidare, att den tungrodda administration under vilken bruket arbetade måste utgöra ett hinder för verksamheten och försvårade brukets möjligheter att hävda sig på den allmänna marknaden. Sammanfattningsvis framhöll revisorerna, att spørgsmålet om Tumba bruks framtida ställning i sig inrymde ett flertal olika problem vilkas lösning icke utan vidare vore given. Revisorerna förordade därför, att problemet i hela dess vidd snarast gjordes till föremål för utredning genom en för ändamålet tillkallad allsidigt sammansatt expertkommitté.

Vid anmälan av revisorernas berättelse beslöt fullmäktige att uppdraga åt industristyrelsen att inkomma med yttrande över vad revisorerna anfört.

I sitt den 19 januari 1962 avgivna yttrande över revisorernas berättelse upptog industristyrelsen till en början till granskning revisorernas uttalande, att sedelpapperspriset vid Tumba utgjorde ca 23 kronor per kilo papper, medan importpriset skulle utgöra omkring 8 kronor per kilo. Industristyrelsen framhöll, att ett pris på 23 kronor per kilo sedelpapper icke kunde betraktas såsom normalt. Visserligen vore — särskilt till följd av de oproportionerligt stora pensionskostnaderna som hänförde sig till personal från handbrukets dagar — sedelpapperstillverkningen bokföringsmässigt belastad med betydande fasta kostnader innan något papper ännu tillverkats, och dessa kostnader var märkbara även vid sedelpapperstillverkning av normal volym. Men att sedelpapperspriset det senaste året blivit så exceptionellt högt berodde på att bl. a. övergången till rullsedelpapper föranlett en ytterligt liten tillverkning av sedelpapper, som då fått att bära bl. a. dessa dryga pensionskostnader. Såsom ett mera realistiskt sedelpapperspris ville industristyrelsen räkna med de tillverkningspriser som gällt åren 1951—1958, då priserna varierat mellan kr. 11: 44 och kr. 15: 66. Icke heller det pris som revisorerna angivit för importerat papper, d. v. s. omkring 8 kronor per kilo, syntes industristyrelsen relevant. Även de länder som uppnått de lägsta kostnaderna för importerat sedelpapper av kvalitet jämförlig med svenskt sedelpapper hade sålunda erlagt priser som med 3 à 4 kronor överstege det av revisorerna angivna priset. Det syntes icke sannolikt med hänsyn till de kvantiteter, som erfordrades för Sveriges sedelpappersbehov, att man för svensk del kunde räkna med lägre importpriser. Även om det sålunda kanhända vore möjligt att anskaffa erforderligt sedelpapper från specialiserade sedelpappersbruk i England eller Frankrike till priser som något understeg Tumba bruks självkostnadspris efter genomförd omorganisation, bleve skillnaden enligt industristyrelsens mening relativt liten. Industristyrelsen framhöll även att flera andra europeiska stater som ansett sig böra anskaffa sedelpapper från inhemska pappersbruk, betalade ett sedelpapperspris, som låge avsevärt över vad industristyrelsen på sikt bedömde som Tumba bruks självkostnadspris.

Med anledning av revisorernas uttalande, att det vore tveksamt, om i dagens läge säkerhetssynpunkterna kunde åberopas som avgörande skäl för fortsatt sedelpapperstillverkning i Tumba, erinrade industristyrelsen om att det alltid bedömts vara av synnerlig betydelse för riksbanken att äga säkerhet för att endast sedeltryckeriet kunde komma i besittning av sådant papper som användes för bankens sedlar och att fullmäktige fastställt särskilda kontrollföreskrifter för sedelpapperstillverkningen samordnade med kontrollanordningarna vid sedelkontoret och sedeltryckeriet.

Revisorernas uttalande om att pappersbrukets nuvarande storlek och

produktionskapacitet ej medgåve en tillräckligt rationell tillverkning föranledde industristyrelsen att erinra om de tidigare utredningar som skett och som givit vid handen, att brukets ekonomi borde kunna förbättras genom utbyggnad till ungefärlig fördubbling av brukets kapacitet. Styrelsen sade sig intet ha att erinra mot att om så befunnos lämpligt en ny utredning omedelbart igångsattes. Lämpligare än att tillsätta en större expertkommitté fann styrelsen dock vara, att en inom området väl förfaren expert tillkallades för att i samråd med bruksledningen verkställa den föreslagna utredningen. Beträffande pappersbrukets administration sade sig industristyrelsen väl inse, att nuvarande administrationsform kunde giva anledning till kritik, och tillade, att styrelsen övervägde förslag till ändringar i styrelsens instruktion i syfte att vidga industristyrelsens och bruksledningens befogenheter.

Industristyrelsen sammanfattade sitt yttrande på följande sätt:

»Under hänvisning till vad ovan anförts vill industristyrelsen som sin uppfattning uttala, att enligt styrelsens mening det inte kan komma ifråga att överväga att nu nedlägga bruket. Sedan omläggningen av brukets verksamhet skedde 1944 har bruket lyckats framställa en rad av pappersspecialiteter, för vilka bruket har en stadig kundkrets och beträffande vilka bruket för närvarande är ensam- eller praktiskt taget ensamtillverkare. Det har också varit möjligt att utan större investeringar från riksbankens sida rusta upp fastighetsbeståndet, som vid tidsperiodens början var synnerligen omodernt och nedslitet. Vidare har brukets maskinpark utvidgats och moderniserats och bruket står i dag på ett helt annat sätt rustat för sina uppgifter än vad fallet var år 1944. Styrelsen är emellertid såsom ovan framhållits ense med revisorerna, att en utvidgning av brukets produktionskapacitet skulle vara önskvärd, om en sådan kan genomföras med iakttagande av sunda ekonomiska principer.»

Industristyrelsens sålunda avgivna yttrande över statsrevisorernas uttalande angående pappers bruket anmäldes i fullmäktige vid sammanträde den 25 januari 1962. Därvid beslöt fullmäktige tillkalla f. d. chefen för Statens skogsindustrier direktören Knut Norlin att verkställa en genomgång och granskning av förutsättningarna för brukets verksamhet i nuvarande eller modifierad uppläggning av denna. Norlin skulle äga utnyttja bruksledningens och dess tjänstemäns biträde vid sitt utredningsarbete. Fullmäktige beslöt vidare att till riksdagen överlämna industristyrelsens yttrande med förklaring att fullmäktige instämde i vad däri anfördes och att meddela riksdagen att fullmäktige, efter att ha tillkallat särskild utredningsman i saken, avsåge att sedan denna utredning slutförts återkomma till riksdagen i ärendet. I avbidan härpå hemställde fullmäktige, att riksdagsrevisorernas uttalande om bruket icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

I avgivet utlåtande (1962:4) uttalade bankoutskottet, att den av riksbanksfullmäktige tillsatta utredningen borde kunna ge underlag för en säkrare bedömning av förutsättningarna för Tumba bruks framtida ställning. I avbidan på utredningsresultatet hemställde utskottet att revisorernas uttalande angående Tumba icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

De 1962—63 genomförda utredningarna angående Tumba

Utredningsarbetets uppläggning och presentation

Det utredningsarbete, som enligt fullmäktiges beslut den 25 januari 1962 kom till stånd, har efter hand och på grundval av under arbetets gångs

successivt framkomna resultat och bedömningar fått utvidgas och bedrivs efter flera skilda linjer. En första genomgång av förutsättningarna för att vid Tumba uppnå en långsiktigt sett ekonomiskt acceptabel och lönsam produktion vid fortsatt drift av pappersbruket i nuvarande former och med nuvarande omfattning av verksamheten utmynnade, som i det följande skall redovisas, i ganska negativa slutsatser. När så var fallet och många nedan likaledes redovisade skäl kunde anföras mot en nedläggning av bruket, blev nästa steg att undersöka, huruvida förutsättningar kunde bedömas föreligga för att genom en utvidgning av bruket uppnå en bättre och ekonomiskt tillfredsställande grundval för dess fortsatta drift. I detta sammanhang blev det nödvändigt att undersöka på vilka områden och slutprodukter en sådan eventuell utvidgning av brukets verksamhet med hänsyn till brukets förutsättningar, marknadsutsikter och övrig svensk pappersindustris intressen lämpligast kunde inriktas.

Vissa efter de preliminära undersökningarna i detta syfte framkomna uppslag syntes värda att närmare prövas, och på grundval av bankofullmäktiges efter hand lämnade bemyndiganden utvidgades utredningsarbetet sålunda bl. a. till att omfatta sådana tekniska och kommersiella frågor, vilkas besvarande var en förutsättning för en närmare värdering av de ifrågavarande uppslagen. På utredningsmannens förslag och med fullmäktiges godkännande har sålunda olika konsultfirmor och enskilda konsulter anlåtats för olika tekniska specialutredningar. I samarbete med en maskintillverkare har en principprojektering av en pappersmaskin genomförts. Vissa marknadsundersökningar har utförts genom en känd internationell market research-organisation, och vissa preliminära försäljningskontakter har slutligen upptagits i syfte att närmare utröna försäljningsmöjligheter och möjliga former för avsättningen av en eventuell ny produktion vid Tumba. Tillsammansaget har enligt fullmäktiges mening på detta sätt ett utredningsmaterial till den föreliggande frågans belysning hopbragts, som nu torde vara tillräckligt för det ställningstagande i frågan, som fullmäktige härmed velat underställa riksdagen.

Det ligger i sakens natur, att åtskilligt av det utredningsmaterial, som sålunda föreligger, är av sådan karaktär, att det med hänsyn icke blott till Tumba bruks egna nuvarande och framtida affärsintressen utan även i vissa fall till andra på olika sätt berörda parter legitima intressen icke kan göras offentligt. Detta förhållande tvingar fullmäktige att i den följande framställningen förbigå eller endast summariskt redovisa vissa delar av de genomförda utredningarna, som i stället torde få bringas till bankoutskottets kännedom genom muntlig föredragning och genom att vederbörliga handlingar överlämnas till utskottet.

Förutsättningarna för Tumba bruks fortsatta drift med nuvarande omfattning av verksamheten

När den tillkallade utredningsmannen först gått att undersöka förutsättningarna för Tumba bruks fortsatta drift med nuvarande omfattning av verksamheten, har han anfört bl. a. följande:

»Den år 1939 installerade fourdriniermaskinen med en arbetsbredd av 1,3 meter, som alltså är brukets enda pappersmaskin, möjliggjorde på sin tid ett frångående av den tidigare tillverkningen av handgjort arksedelpapper och en övergång till uteslutande maskintillverkat arkpapper. Från år 1944 medgav den då ändrade instruktionen för brukets verksamhet att maskinens kapacitet fick ut-

nyttjas även för tillverkning av civilpapper, och för detta ändamål kompletterades pappersmaskinen bl. a. även med ett s. k. långviraparti vid sidan av den befintliga rundviran. Avsikten med denna kompletterande tillverkning var i främsta rummet att söka förbättra lönsamheten.

Civilpapperstillverkningen inriktades redan från början på specialiteter i höga kvaliteter som lämpade sig för brukets egenart i övrigt och som i stort sett då ej tillverkades inom landet.

Detta tillverkningsprogram har genomförts på ett mycket förtjänstfullt sätt och har för tumbaproduktionen undan för undan lyckats skapa en värdefull goodwill såväl på den inländska som de utländska marknaderna. Den goda kundkrets som bruket härigenom tillvunnit sig har även bidragit till att tillverkningen med åren kunnat kvantitativt ökas och alltmera anpassas till för bruket speciellt lämpade papperstyper och specifikationer. Leveransvärdet för civilpapper var år 1961 3 762 000 kr. med ett medelpris av 4 150 kr. per ton netto, ett för svenska förhållanden mycket tillfredsställande årsmedelpris för icke manufakturert papper. För innevarande år (avser 1962) synes medelpriset bliva oförändrat.

Av största betydelse är den omständigheten att samtidigt med att denna nya tillverkning inarbetats har mycket betydande arbeten utförts för allmän upprustning och driftsrationalisering inom bruket i dess helhet. De totala kostnaderna för upprustning av industrialläggningar och bostäder har under de senaste tio åren uppgått till 3 132 000 kr., som påförts brukets driftskostnader. Härjämte har under samma period investerats i nyanläggningar 3 449 000 kr., medan avskrivningar gjorts med 2 194 000 kr. Det bokförda nettovärdet för hela bruket var per 31 december 1961 6 144 000 kr., varav för fastigheter och maskiner 3 661 000 kr. och för lager m. m. 2 483 000 kr. Någon lagerreserv inrymmer ej i dessa värden.

Bruket är som en följd härav för närvarande i gott skick och har därjämte en mycket värdefull tillgång i personalens särskilda yrkesskicklighet i tillverkning av kvalitetspapper. De vidtagna underhålls- och rationaliseringsåtgärderna, som inneburit såväl en genomgripande modernisering av 1939 års pappersmaskin som en praktiskt taget fullständig förnyelse av den maskinella utrustningen i avdelningarna för fiberberedning och för papperets efterbehandling, förpackning etc., har även bidragit till att hålla produktionskostnaderna per ton vid en relativt rimlig nivå, om man tager hänsyn till den allmänna ökningen i personallönerna. Dessa åtgärder har därjämte möjliggjort den goda ordning som nu råder i brukets olika avdelningar liksom ifråga om brukets bostadsbestånd.

Om sålunda brukets underhåll och skötsel kan givas gott vitsord, får förklaring till det förhållandet, att de senaste årens driftsöverskott ej blivit större än att desamma i huvudsak förmått bära de i och för sig behövliga kostnaderna för underhåll och rationalisering jämte viss avskrivning, sökas i andra avseenden.

Av ej oväsentlig betydelse torde härvidlag vara det förhållandet att sedelpapperstillverkningen under de senaste åren fått kvantitativt begränsas, vilket uppenbarligen skett i avsikt att förebygga onödigt lager vid den förutsedda övergången från ark- till rullpapper. Denna begränsning har i viss utsträckning försvårat den löpande planeringen av civilpapperstillverkningen. Bruksledningen har ej heller av dylikt papper ansett sig kunna arbeta med alltför stort lager och av denna anledning ej vågat göra utfästelser om ökade leveranser till kundkretsen med risk för utebliven leverans i den händelse att det under tiden skulle uppkomma nytt behov av sedelpapper, vilket senare alltid måste givas preferens i tillverkningsschemat på bekostnad av civilpapperet.

Dessa svårigheter bör likväl vara av övergående natur, då man bör utgå ifrån

att det skall visa sig möjligt att framöver samordna tillverkning och utleverans av sedelpapper.

Delvis sammanhängande med berörda svårighet torde även vara att bruket drivit tillverkningen med endast 17 arbetsskift per vecka, emot numera inom pappersindustrin allmänt tillämpad s. k. helkontinuerlig drift, innebärande 21 arbetsskift per vecka. Den helkontinuerliga driften kräver visserligen något utökad personal och samtidigt viss lönekomensation, men därigenom ökas även möjligheten till bättre lönsamhet som en följd av det fullständigare utnyttjandet av den maskinella kapaciteten. Ett maximalt utnyttjande av kapaciteten är av speciell betydelse för kostnaden för sedelpapperet, enär densamma enligt gällande bokföringsregler i stort sett utgör skillnaden mellan brukets samtliga löpande kostnader och inkomsterna för civilpappersleveranserna. Givet är att brukets fasta kostnader ej kunna anpassa sig efter produktionens år för år skiftande sammansättning, och desamma gå därför ut över priset för sedelpapper under år då tillverkningen därav mera avsevärt understiger den normala.

En särskilt besvärande kostnadsfaktor består därjämte i utgifterna för köpt elkraft. Med av Statens Vattenfallsverk tillämpade taxor är årets pris inklusive elskatt 7,92 öre per kWh, som motsvarar en kostnad av ej mindre än ca 275 kr. per ton papper, vilket torde vara rekordhögt inom pappersindustrin. Även här begränsar den nuvarande ringa omfattningen av brukets produktion möjligheterna till billigare kraft genom egen värmekraftframställning.»

I avsikt att bilda sig en uppfattning om hur driftsresultatet skulle ställa sig, därest å ena sidan en mera normal sedelpapperstillverkning (beräknad till omkring 75 ton per år) kunde upprätthållas, kompletterad med fullt utnyttjad kapacitet för civilpapper vid 17-skiftsvecka, och å andra sidan samma sedelpapperstillverkning, kompletterad med likaledes fullt utnyttjad kapacitet för civilpapper vid 21-skiftsvecka, har utredningsmannen genomfört särskilda räntabilitetskalkyler för de båda alternativen. I dessa kalkyler, som vad gäller lönekostnaden utgått från 1962 års lönenivå och inkluderat kostnader för dels amortering och ränta på investerat kapital och dels ränta på i rörelsen utnyttjat rörelsekapital, har vidare antagits, att sedelpapperet skulle levereras till riksbanken till ett pris av 15 000 kr per ton, som anses motsvara ett normalt marknadspris i dag, och att civilpappersproduktionen kan avsättas till samma medelpris som under år 1961 eller till 4 150 kr. per ton. Kalkylerna har utvisat, att driften vid 17-skiftsvecka skulle ge ett beräknat underskott av 229 000 kr. per år, medan drift vid 21-skiftsvecka skulle ge överskott av 280 000 per år.

Medan bruket sålunda med nuvarande uppläggning av driften i 17 skift per vecka även vid en normal sedelpappersproduktion redan nu skulle ge ett klart underskott, måste det konstateras, att även det efter en eventuell övergång till 21-skiftsvecka kalkylerade möjliga överskottet är för litet för att ge någon betryggande marginal. Det lämnar, som utredningsmannen anmärker, intet utrymme för ytterligare kostnadsstegringar eller prisfall på brukets produkter. Utredningsmannen finner för sin del, att utredningen synes »bekräfta det av riksdagens revisorer gjorda uttalandet, att brukets nuvarande storlek och produktionskapacitet icke medgiver att tillverkningen kan bedrivas tillräckligt rationellt, eller med andra ord att den utökning av kapaciteten till ca 1 000 årston sedel- plus civilpapper, som baserats på den år 1939 installerade och senare förbättrade pappersmaskinen, nu ej längre är tillfyllest.

Möjligheterna att genom utvidgad produktion förbättra brukets lönsamhet

Sedan utredningsmannen kommit till sin anförda slutsats beträffande möjligheterna att vid nuvarande omfattning av verksamheten vid bruket komma fram till en långsiktigt sett tillfredsställande räntabilitet, har han gått till en undersökning av möjligheterna att genom en utvidgning och komplettering av brukets nuvarande produktion vinna motsvarande syfte. Han erinrar om att överslagsberäkningar, som vid olika tidigare tillfällen gjorts av brukets nuvarande chef, har visat på nödvändigheten av utökad kapacitet för att få en bättre bas för brukets verksamhet och anför i sammanhanget bl. a. följande:

»I dessa utredningar bl. a. framfört förslag om kompletterande produktion av s. k. waddings (sanitetspapper av mjuka och tunna typer) innebär en i och för sig enkel tillverkning vid relativt låga investeringskostnader. Lönsamheten härav torde likväl numera vara tvivelaktig, sedan under senare år ej mindre än tolv svenska företag engagerat sig i dylik produktion samtidigt som nya och mycket konkurrenskraftiga produktionsenheter vuxit upp inom Europa i övrigt och i Amerika.

Även inom området för skriv- och tryckpapper har ökad produktion vid nya stora enheter skärpt priskonkurrensen därhän att lönsamheten är relativt svag vid företag som ej har möjlighet att samtidigt producera mera specialbetonade papperstyper i större skala.

Så långt det är möjligt synes det vara önskvärt att en utökad produktion i Tumba inriktas på papperstyper som för närvarande ej tillverkas i Sverige, så att konkurrens med befintliga pappersbruk undvikes eller i varje fall reduceras till minsta möjliga. Det bör nämnas att Sveriges import av papper visat en långsamt stigande tendens under en följd av år. Importvärdet översteg under 1961 80 mkr och synes i år komma att ligga vid närmare 90 mkr.

En grundläggande förutsättning för utbyggnad i Tumba måste vara att den nuvarande maskinen (i fortsättningen betecknad Sektion I) utnyttjas till sin fulla kapacitet genom helkontinuerlig drift och att densamma tillverknings i första hand alltså skall tillgodose behovet av svenskt sedelpapper. För denna tillverkning liksom för den nuvarande kompletterande produktionen av civilpapper, vilken senare i regel sker i relativt små serier, lämpar sig denna sektion mycket väl, medan däremot ytterligare en maskin av liknande typ icke för närvarande kan göras lönsam.

För att komma till förbättrad och mera varaktig lönsamhet vid bruket är det enligt min uppfattning nödvändigt att syfta till en relativt stor kapacitetsförstärkning med inriktning på mycket kvalitetskrävande papperstyper.»

Efter olika företagna undersökningar, däribland en särskild marknadsundersökning, avseende marknaden i en rad viktigare industriländer, samt vissa upptagna preliminära försäljningskontakter, har utredningsmannen stannat för att föreslå, att Tumba bruk bör upptaga tillverkningen av ett visst industriellt specialpapper i hög prisklass, för vilket marknaden sedan en tid karakteriserats av en tydlig underförsörjning. Ifrågavarande specialpapper, beträffande vilket närmare uppgifter av förut anförda skäl torde få delgivas bankoutskottet i särskild ordning, tillverkas f. n. av ett litet antal tillverkare i världen. Existerande svenska pappersbruk saknar enligt utredningsmannen erforderlig teknisk utrustning för dess framställning, varför upptagande av den föreslagna produktionen vid Tumba icke skulle leda till intrång på övrig svensk pappersindustris verksamhet och avsätt-

ningsmöjligheter. De mycket höga kvalitetskraven för papperet i fråga nödvändiggör, dels att den maskinella utrustningen ej endast för fiberberedningen och själva pappersmaskinen utan även för papperets efterbehandling blir av högsta klass, dels att kapaciteten, även vid låga maskinhastigheter, blir relativt stor. Detta medför å ena sidan, att investeringskostnaderna ställer sig höga, men å andra sidan att lönsamheten kan beräknas bli tillfredsställande.

I samarbete med en maskintillverkare och anlidade konsulter har en principprojektering av den erforderliga tekniska utrustningen för en ny produktionsenhet vid Tumba, avsedd för den ifrågavarande produktionen, upptagits och genomförts så långt, att ett erforderligt underlag för en bedömning av projektets tekniska och ekonomiska genomförbarhet erhållits. En motsvarande översiktlig projektering av erforderliga byggnader har likaledes genomförts liksom i sammanhanget nödvändiga tekniska utredningar rörande grundförhållanden samt frågor rörande vatten-, ång- och kraftförsörjningen för den tänkta anläggningen. Samtliga nu ifrågavarande utredningar torde, därest bankoutskottet så önskar, i särskild ordning få delgivas utskottet. De på grundval av de nämnda utredningarna byggda förslagen om anläggningarnas utformning innebär bl. a. att vattenförsörjningen avses ordnad från nu av bruket disponibla vattentäkter och att ångförsörjningen anordnas så, att ca en tredjedel av den nya produktionsenhetens avsevärda elkraftförbrukning kan tillgodoses genom alstring av egen s. k. mottryckskraft, samt vidare att en ny kontorsbyggnad skall uppföras för att bereda laboratorietrymmen i brukets nuvarande kontorslokaler. De 1962 beräknade erforderliga investeringarna framgår av följande sammanställning:

Maskinell och elektrisk utrustning jämte reservdelar, frakter, tull och montage	33 500 000 kr
Byggnader, vattenförsörjning, avlopp och vägar	11 500 000 »
Omsättningsskatt	2 800 000 »
Projektering, byggnadskontroll och oförutsedda utgifter	1 800 000 »
	<hr/>
	Summa 49 600 000 »

Ovanstående beräkning av kapitalbehoven avser, som angivits, den rena investeringskostnaderna och innefattar icke de efter anläggningarnas färdigställande för driften erforderliga behoven av rörelsemedel, för vilka belopp och räntekostnader beräknats i samband med de framlagda, nedan omnämnda räntabilitetskalkylerna för projektet.

Företagsformen för Tumba bruk

Utredningsmannen erinrar om att riksdagens revisorer i sin berättelse år 1961 utförligt relaterat de överväganden, som vid skilda tillfällen tidigare framförts om ändamålsenlig företagsform för Tumba pappersbruk, och därvid bl. a. anfört, att tiden nu får anses vara inne att taga definitiv ställning till detta spörsmål. För egen del anför utredningsmannen i detta ärende följande:

»I mina undersökningar har jag i detta avseende även kommit till den uppfattningen att det ur företagsekonomisk synpunkt vore en obetingad fördel om verksamheten vid bruket snarast möjligt kunde givas formen av ett aktiebolag. Den nuvarande förvaltningsformen är i hög grad tungrodd och till hinder för den smidighet varmed ett företag, som i den utsträckning pappersbruket redan

nu arbetar och som till den ojämförligt största delen har att avsätta sin produktion på den allmänna in- och utländska marknaden, bör kunna handla för att vara ett effektivt arbetande och konkurrenskraftigt företag. Ej minst betydelsefullt är det att bruket skulle i aktiebolagsform få ökade möjligheter att rekrytera och behålla kvalificerad teknisk och administrativ personal, och därigenom även bidra till att på längre sikt åt samtliga i företaget arbetande säkra trygghet och arbetsstimulans.

De mera väsentliga frågor av administrativ och finansiell natur som uppkomma vid ombildning till aktiebolag torde vara följande.

Som huvudlinje för allmänna anställningsvillkor, löneavtal, pensionsförhållanden och eventuella övriga förmåner förutsättes samma normer som de vilka allmänt gälla inom pappersindustrin. Det bör ankomma på bolagsstyrelsen och verkställande direktören att närmare förhandla och göra upp om löner och anställningsvillkor.

Om nämnda huvudlinjer sålunda förutsätts ifråga om nyanställningar och i fall av individuella löneförändringar som föranledas av ändrade arbetsuppgifter, får man utgå ifrån att särskilda övergångsnormer få gälla för de nu anställda såväl tjänstemän som arbetsledare och arbetare, så att någon försämring av desamma samlade ekonomiska förmåner, såsom beträffande de statliga pensionsgrunderna, semesterförmåner o. dyl. ej sker. Förhandlingar härom bör kunna följa samma linjer som vid övergång till aktiebolagsform gjorts beträffande t. ex. Statens Reproduktionsanstalt, Karlskronavarvet och Statens Skogsindustrier.

Då bruket efter övergång till bolagsform icke rimligen ur konkurrenssynpunkt bör belastas med högre utgifter för pensioner, semesterförmåner el. dyl., föranledda av de statliga bestämmelserna för bolagsbildningen i relation till motsvarande villkor inom pappersindustrin i övrigt, förutsättes att Riksbanken eller Statsverket kompenserar bolaget för dessa särskilda utgifter. Av samma anledning bör bolaget ej heller belastas med pensionskostnader för vid övergångstillfället redan pensionerad personal. En skriftlig avräkning rörande de personer som beröras av dessa särskilda förmåner med angivande av kostnadsbelopp bör lämpligen upprättas.

Det synes riktigt att det föreslagna bolagets aktiekapital tillföres värdet av det nuvarande Tumba pappersbruks fasta tillgångar enligt vid överlåtelsen upprättad balansräkning. Vid bokslutet per 31/12 1961 voro dessa tillgångar bokförda med 3 661 000 kr. Vid samma tillfälle gällde följande taxeringsvärden för dessa tillgångar:

för bostadsfastigheter	1 188 000 kr
» fabriksfastigheter	994 700 »
» maskiner	2 130 200 »
» markvärden m. m.	671 200 »

Brukets rörliga tillgångar, som i balansräkningen per 31/12 1961 voro upptagna med 2 483 000 kr och som utgöras av lager av råvaror, materiel och fabrikat samt av fordringar och kontanttillgångar, förutsättes få disponeras av bolaget som lånekapital med därå löpande gängse ränta. Det angivna värdet av lager inrymmer icke någon lagerreserv.

Det bokförda värdet av de rörliga tillgångarna motsvarar 52,5 % av årets totala utgifter, men då någon ränta på detta kapital ej hittills beräknats torde man kunna gå ut ifrån att brukets nuvarande rörelse kräver ett rörelsekapital av 55 å 60 % av det löpande årets utgifter.

Brukets nuvarande tillgångar äro ej brandförsäkrade, ej heller finnes försäkringar mot maskinhaverier eller mot driftsavbrott. Några försäkringsvärden har

i samband med denna översyn av verksamheten ej kunnat beräknas, då detta förutsätter förvärdering av varje särskilt objekt. I samband med övergång till bolag måste därför aktuella försäkringsvärden för anläggningar, maskiner, lager etc. fastställas, då bolaget ej kan antagas kunna stå självrisk. Samma gäller även i fråga om maskinförsäkringar och försäkring mot rörelseförluster på grund av stillestånd vid brandskador eller maskinhaverier.

Den planerade utbyggnaden kräver enligt beräkning en total nyinvestering av 49,6 mkr. Av detta kapital synes ca 47 % eller 23,3 mkr böra finansieras som aktiekapital. Tillsammans med det bokförda motvärdet av Tumba pappersbruks nuvarande fasta tillgångar, som per 31/12 1961 utgjorde 3,7 mkr, behöver sålunda det nya bolagets aktiekapital uppgå till 25 mkr. Resterande del av nyinvesteringen 26,3 mkr jämte ränteutgifter under byggnadsåren (beräknade till 4 mkr) samt rörelsekapital för de båda sektionerna (16,7) eller tillsammans 45 mkr bör vara lånekapital, varav 30 mkr i form av långfristigt lån. Av det nämnda lånekapitalet representeras 2 plus 2,5 mkr av det nuvarande brukets i anläggningar och lager bundna kapital, medan ytterligare ca 30 mkr erfordras i takt med färdigställandet av Sektion II och resterande 10,5 mkr när nämnda sektion kan tas i drift.

Det egna kapitalet skulle enligt denna beräkning utgöra ca 36 % av normal balansomslutning vid tiden för igångkörning av Sektion II.

Bolagets styrelse synes lämpligen böra vara minst tre och högst fem ordinarie ledamöter, med högst två suppleanter. Ur administrations- och arbetssynpunkt torde det vara en fördel att bolagets verkställande direktör ingår i styrelsen.

Revisorernas antal synes böra vara minst två och högst tre ordinarie, varav en auktoriserad, med högst två suppleanter, varav en auktoriserad.

Som bolagets firmanamn föreslås Tumba Pappersbruks Aktiebolag.»

Genomförda lönsamhetsberäkningar

Utredningsmannen har i samband med sina utredningar och förslag framlagt specificerade lönsamhetskalkyler för Tumba bruk efter ett genomförande av den föreslagna produktionsutvidgningen. Av förut anförda skäl bör det icke komma i fråga, att dessa kalkyler, som naturligen bygger på uppgifter vilka offentliggjorda skulle äventyra vitala affärsintressen i samband med projektet, göras offentliga. Kalkylerna torde för den skull få bringas till bankoutskottets kännedom i särskild ordning. I detta sammanhang kan fullmäktige endast konstatera, att de framlagda kalkylerna enligt fullmäktiges mening synes vara genomförda med försiktighet och väl tilltagna säkerhetsmarginaler. Kalkylerna har genomförts för två efter varandra följande 5-årsperioder, alltså inalles för en 10-årsperiod efter den föreslagna nya anläggningens igångkörning. De tar sålunda hänsyn icke endast till räntabilitetsläget vid nämnda tidpunkt utan även till möjliga kostnadsstegringar under perioden. En betydande successiv ökning av löne- och råvarukostnader har förutsetts i kalkylen. Å inkomstsidan har ingen motsvarande prisuppgång beräknats utan i stället antagits, dels att den nya huvudprodukten kommer att få vidkännas en mycket väsentlig och under hela perioden bestående prissänkning, dels att, vad gäller brukets nuvarande produktion, sedelpapperet skall ersättas av riksbanken med 15 000 kr. per ton eller väsentligt mindre än f. n. och övrig produktion under hela perioden avsättas till nuvarande priser. Kapitalkostnader och andra kostnader under byggnadstiden har belastats kalkylerna. Ett uppenbart högt tilltaget rörelsemedelsbehov för tiden därefter med räntekost-

nader härför har beräknats, och likaså har försiktigtvis räknats med en lång inkörnings- och intrimningstid för den nya anläggningen, innebärande ett mycket lågt kapacitetsutnyttjande under periodens början, vilket där- efter endast sakta antages stiga. Med dessa försiktiga antaganden visar de genomförda kalkylerna, som i sina detaljer torde få redovisas för banko- utskottet, en fullt tillfredsställande räntabilitet för det utbyggda bruket re- dan under den första 5-årsperioden efter utbyggnadens genomförande och en mycket god sådan för den därpå följande 5-årsperioden.

Vid sidan om den här summariskt redovisade huvudkalkylen, som utgått ifrån att den nya produktionsenheten från första början användes uteslu- tande men som nämnt med från starten lågt och därefter endast successivt stigande kapacitetsutnyttjande för tillverkning av det avsedda specialpap- peret, har alternativa räntabilitetskalkyler genomförts. Dessa har baserats på antagandet, att på grund av avsättningssvårigheter eller annat den nya produktionsenhetens kapacitet endast delvis, eller i ett extremfall inte alls, kan utnyttjas för den tilltänkta specialproduktionen och att resterande kapacitet måste inriktas på produktion av produktionstekniskt närstående men billigare papperskvaliteter. Även vid denna alternativproduktion, som avser prisbilliga papperskvaliteter med en stor och i den meningen mera betryggande marknad, visar de genomförda kalkylerna, som för övrigt upp- gjorts med samma säkerhetsmarginaler beträffande kostnader och råvaru- priser som huvudkalkylerna, en räntabilitet för det utbyggda bruket, som synes bli tillfredsställande och även i ogynnsammaste produktionsalternativ acceptabel.

Marknadsundersökningar och försäljningskontakter

Som förut nämnts har genom en välkänd internationell market research- organisation en systematisk marknadsundersökning, avseende en rad vik- tigare industriländer, genomförts i syfte att belysa den nuvarande mark- naden, dess utvecklingstendenser, nuvarande produktion och produktions- kapaciteter etc. för det specialpapper, som det föreliggande förslaget till utbyggnad av Tumba bruk avser. Marknadsundersökningen, som bortsett från de affärsintressen för Tumba bruks vidkommande den berör, även av hänsyn till däri meddelade informationer om övriga producenters för- hållanden, icke kan göras offentlig utan i särskild ordning får delgivas bankoutskottet, har icke givit anledning till korrigerings av de bedömningar och slutsatser beträffande den tilltänkta nya produktionen, som de genom- förda utredningarna i övrigt utmynnat i.

Den genomförda undersökningen synes bekräfta, att marknaden för den ifrågavarande specialprodukten, ehuru icke »stor» jämförd med andra pappersområden, kan betecknas som intressant. Produkten har en stabil användning, direkt relaterad till den ekonomiska och industriella utveck- lingen i världen, och därmed en avsättning som knappast behöver befaras vara underkastad modeväxlingar eller andra kortsiktiga variationer. Sär- skilda försök att i samband med undersökningen utröna risken för upp- komsten av substitut, som kunde tänkas tränga ut papperet i fråga från dess nuvarande användningsområde, har bekräftat att vissa men mång- dubbelt dyrare sådana substitut existerar, vilka dock entydigt antages icke nämnvärt kunna ytterligare öka sin användning på papperets bekostnad. Undersökningen synes ge vid handen, att en påtaglig underförsörjning av marknaden för det ifrågavarande specialpapperet hittills förelegat. Efter-

frågan förefaller av undersökningen att döma vara förhållandevis föga konjunkturkänslig och uppvisar en tillfredsställande årlig tillväxt. Den nuvarande produktionen är fördelad på ett relativt litet antal tillverkare och ställer så speciella krav på erforderlig teknisk utrustning och annat, att en snabb ökning av antalet tillverkare icke är sannolik. En snabb ökning av utbudet genom att undersysselsatt kapacitet hos annan pappersproduktion insättes synes av samma skäl och med hänsyn till de höga kvalitetskraven på produkten vara i det närmaste utesluten. En viss utbyggnad av nuvarande produktionskapacitet hos de etablerade producenterna ute i världen synes vara under genomförande. Existerande kapaciteter och produktionsenheter, inklusive nyssnämnda nytillskott, synes emellertid med hänsyn till olika i sammanhanget relevanta omständigheter kunna karakteriseras så, att en ekonomiskt dimensionerad och konkurrenskraftig ny produktionsenhet, förfogande över adekvata försäljningsresurser, bör ha goda utsikter att komma in på marknaden och där erövra en tillfredsställande marknadsandel. Om och när en sådan ny produktionsenhet en gång lyckats etablera sig, bör den på grund av antydda förhållanden ha bättre förutsättningar än i fråga om flertalet andra papperstillverkningar att trygga en långsiktigt stabil avsättning och sysselsättning.

Som framgått redan av den närmast föregående redogörelsen får frågan om försäljningens ordnande i samband med en så speciell och, relativt sett, i marknadssammanhang »liten» produkt som den här avsedda en särskild betydelse. Med hänsyn härtill och till att möjligheterna att för rimliga kostnader bygga upp en tillräckligt slagkraftig egen försäljningsorganisation för en så förhållandevis liten industriell enhet, som Tumba bruk även efter den föreslagna utbyggnaden skulle utgöra, kan bedömas som tveksamma, har det varit naturligt att som ett led i de övriga utredningarna i frågan även ägna de mera praktiska försäljningsproblemen uppmärksamhet och förberedande undersökningar. En möjlighet, som därvid synts värd att överväga, har varit att överlämna försäljningen till någon existerande organisation med redan utbyggda resurser för uppgiften. Vissa förberedande kontakter i sådant syfte har inletts och, så långt de på frågans nuvarande stadium kunnat fullföljas, synts ge vid handen att möjligheter föreligger att på denna väg finna en tillfredsställande lösning av försäljningsproblemen. Det behöver icke sägas, att fullmäktige på denna punkt av hänsyn lika mycket till motparternas som till Tumba bruks egna intressen ej kan offentligt redovisa dessa kontakter. Mera preciserade uppgifter kan emellertid, om så önskas, delgivas bankoutskottet.

Bankofullmäktiges ställningstagande

Brukets nuvarande situation

När bankofullmäktige för egen del haft att taga slutlig ställning till de genomförda utredningarna och de i samband därmed framkomna förslagen, har fullmäktige icke kunnat undgå att influeras av ett allmänt intryck av stigande svårigheter att vid nuvarande omfattning och utformning av driften vid Tumba driva verksamheten ekonomiskt. En sådan bedömning har som bekant också redan tidigare föranlett propåer om en omgestaltning av brukets tillverkning eller dess nedläggning. Det är visserligen riktigt, att till viss och väsentlig del de särskilda svårigheter för brukets verksamhet, som på den allra senaste tiden uppmärksammats, är att hänföra till

speciella och övergående förhållanden, nämligen övergången till rotationsstryck vid sedeltryckeriet och därmed följande omläggning av pappersbrukets pappersleveranser. Detta kan i och för sig ge fog för förhoppningar om vissa förbättringar i brukets situation, när därmed förknippade övergångssvårigheter övervunnits. Det är emellertid samtidigt ofrånkomligt, att framför allt de stigande lönekostnaderna på ett mera varaktigt och långsiktigt sätt gjort det allt svårare för att inte säga omöjligare att vidmakthålla en ekonomiskt försvarlig drift vid bruket under nu givna förutsättningar med avseende på brukets utrustning och storlek. Det kan, allmänt sett, med skäl ifrågasättas, om inte den ekonomiska och tekniska utvecklingen numera gått därhän, att i varje fall i länder med våra lönekostnader och vår konkurrens på marknaden det i dag får sägas vara i det närmaste ogörligt att driva papperstillverkning, även finpapperstillverkning, i så små enheter, som det här är fråga om. Det torde utan vidare kunna fastslås, att i varje fall om det gällde nystartande av ett företag, ingen pappersfabrikant i något land med nuvarande västerländska löner samt nuvarande krav på ingenjörresurser, försäljningsresurser och möjligheter att följa en här som på andra områden accelererad teknisk utveckling skulle kunna ens överväga att driva papperstillverkning i en produktionsenhet med en enda liten pappersmaskin med 1,3 meters virabredd, som är allt vad Tumba i dag förfogar över. Det säger redan något om svårigheten i den uppgiften, om man nämner, att den maskin som projekterats för den nu föreslagna utbyggnaden av Tumba med en personalstyrka på icke stort mer än hälften av Tumbas nuvarande och med en produktionsinriktning, som avser papper i, bortsett från sedelpapperet, en närmast högre prisklass än Tumbas hittillsvarande tillverkning, skulle åstadkomma en kvantitetsmässigt tio gånger större produktion än den nuvarande Tumba-maskinens. Ser man frågan mot bakgrunden av sådana exempel, som lätt kunde kompletteras med andra, är det knappast anmärkningsvärt, att driften vid Tumba i dag kämpar med svårigheter. Det anmärkningsvärda blir i stället snarare, att driften där hittills och så länge givit så goda resultat som den har.

Om man tar hänsyn till att de utvecklingstendenser av teknisk och ekonomisk art, som lett till de nuvarande vanskligheterna, säkerligen icke kan betraktas som enbart tillfälliga och övergående utan måste ses som mer eller mindre bestående och även i fortsättningen bestämmande för förutsättningarna för brukets drift, är det svårt att undgå slutsatsen, att bara två alternativ är realistiska för det ställningstagande med avseende på brukets framtid, som nu påkallas. Antingen måste bruket byggas ut till en ekonomiskt livsduglig storlek eller också måste driften nedläggas.

Nedläggning av driften eller utbyggnad

När fullmäktige sökt taga ställning till dessa båda alternativ har i dag i stort sett samma skäl synts tala mot en nedläggning av bruket, som anförts däremot vid tidigare tillfällen, då frågan om brukets nedläggning varit aktuell. En nedläggning av den egna sedelpappersproduktionen skulle för riksbankens vidkommande medföra vissa icke helt oväsentliga olägenheter dels med hänsyn till kontrollen av sedelpappersdispositionerna och dels med hänsyn till försörjningstryggheten. Vad den förstnämnda aspekten på frågan beträffar har, även om uppgiften självklart icke är oöverkomlig, övergången till rullpapper för rotationsstryck närmast gjort kontrollen vanskligare än förut. Även synpunkten på försörjningstryggheten måste

tillmätas minst samma vikt i dag som förut, eftersom det numera närmast skulle vara mindre sannolikt än tidigare, i varje fall om pris- och kvalitets-synpunkter över huvud taget finge beaktas, att leveranserna kunde placeras hos någon inhemsk tillverkare, som i så fall för riksbankens begränsade behov finge upptaga denna mycket speciella tillverkning och göra det i tävlan med utlandets specialiserade stortillverkare av sedelpapper. Det är riktigt, att båda de olägenheter det här är fråga om kunde kompenseras, men det kunde ske endast till priset av ökade kontroll- respektive lagringskostnader. Härtill kommer, att inte ens en nedläggning av Tumba kan befria riksbanken från alla kostnader, som f. n. hänföres till bruket. Alla redan utgående pensioner — förra året 378 000 kr. — skulle i varje fall kvarstå. Vid en nedläggning av bruket skulle väl förmodligen därtill komma ytterligare utgifter för omedelbar förtidspensionering av vissa äldre arbetare och tjänstemän, eventuellt också andra former av avskedsersättningar för övriga anställda. Tillsammans med förutnämnda ökade kontroll- och lagringskostnader skulle dessa och andra avvecklingskostnader lätt nog kunna bli sådana, att de lagda till priset på utifrån inköpt sedelpapper för avsevärd tid framåt förde upp riksbankens sedelpapperskostnad till en nivå, som låge långt över vad i varje fall ett reorganiserat Tumba borde kunna erbjuda.

Ur mera allmänna synpunkter skulle en nedläggning av Tumba innebära en betydande kapitalförstöring och att åtminstone potentiellt värdefulla produktionsresurser lämnades outnyttjade. Fabriksanläggningar och maskiner, som under nuvarande driftsbetingelser väl kan sägas inte ha något egentligt företagsmässigt värde, men som ändå har ett betydande substansvärde och som ända fram till nu dragit kostnader i årligen genomförda nyinvesteringar, skulle vara tillspillogivna. Över hundratalet bostadslägenheter, många relativt nyligen upprustade och moderniserade, skulle eventuellt inte kunna fortsättningsvis nyttiggöras, i varje fall inte annat än till priset av att riksbanken för denna uppgift bibehöll en särskild, besvärlig och ekonomiskt säkerligen föga meningsfylld fastighetsförvaltning. En snar försäljning av bostäderna skulle redan på grund av byggnadssättet vara svår genomförbar, med hänsyn till intresset av en förnuftig markdisposition väl närmast utesluten. Den tillgång, som utgöres av personalens särskilda yrkesskicklighet och erfarenheten av en specialiserad produktion av papper av hög kvalitet, skulle också i stort sett gå förlorad. Sist men inte minst skulle riksbanken, trots de ekonomiska ersättningar den finge vara beredd att vidkännas, som arbetsgivare inte kunna bortse från de rent sociala konsekvenserna av en nedläggning av pappers bruket. Dessa skulle vara mest kännbara för och hårdast drabba de äldre anställda och deras familjer, men de skulle med hänsyn till de speciella och i Stockholmsregionen i övrigt föga efterfrågade yrkeskvalifikationer, Tumbas anställda representerar, för de allra flesta av dem betyda ett tvång antingen till övergång till nya yrken eller till avflyttning till andra pappersbruksorter. Eftersom den senare utvägen i varje fall under nu rådande konjunkturer för pappersindustrien inte ter sig lättframkomlig och även av andra kända skäl knappast skulle vara attraktiv för de anställda själva, finge man räkna med betydande omställningssvårigheter.

Fullmäktige har av dessa skäl funnit sig icke kunna påtaga sig ansvaret för att förorda en nedläggning av driften vid Tumba. En sådan skulle medföra påtagliga om också icke oöverkomliga olägenheter och risker för riks-

bankens sedelpappersförsörjning, innebära en misshushållning med materiella och mänskliga tillgångar samt medföra sociala konsekvenser för de anställda. Rent ekonomiskt skulle en nedläggning av driften knappast vara mera försvarbar än dess fortsättande i nuvarande form och omfattning.

Det bör anmärkas, att fullmäktige ansett, att den sist antydda möjligheten — att trots den ekonomiska situationen helt enkelt fortsätta driften vid Tumba i oförändrad form och omfattning — inte kan övervägas som ett allvarligt alternativ. Valdes den vägen, finge man avskryva alla lönsamhetsanspråk och vara beredd att permanent bära en viss årlig förlust. En nu genomförd undersökning har visat, att, — om ett normalt marknadspris på sedelpapperet av 15 kr. per kg beräknas — icke ens en övergång till 21-skiftsvecka skulle ändra detta faktum. Därtill skulle i längden en drift av bruket, som medvetet accepterade förluster som ofrånkomliga, via sådana faktorer som ökade svårigheter att rekrytera och behålla kvalificerad teknisk personal, utebliven eller eftersatt teknisk utveckling, uppgivna ambitioner och över huvud taget sänkt moral i hela verksamheten leda till en fortgående försämring över lag av brukets förhållanden, som snart nog kunde befaras bl. a. äventyra den civilproduktion, som dock även nu svarar för en dominerande del av brukets sysselsättning och intäkter.

Liksom för den i frågan tillkallade utredningsmannen har slutsatsen även för fullmäktige blivit, att det riktiga måste vara att genom en utbyggnad av bruket göra det till en ekonomiskt bärkraftig enhet eller, med andra ord, att tillföra det en utvidgad produktion, som kan ge bruket en bättre bas för sin verksamhet, en ekonomiskt bättre dimensionerad produktionsutrustning och ett bättre underlag för att bära de ofrånkomligen relativt höga fasta kostnader, som redan sedelpappersframställningen medför. Fullmäktige har också övertygats om att Tumba bruk utifrån sina nuvarande förutsättningar har möjligheter att framgångsrikt genomföra en sådan utbyggnad.

Utredningsmannens förslag till utbyggnad av bruket

Det förslag som den tillkallade utredningsmannen slutligen stannat för synes erbjuda en möjlighet till en sådan utbyggnad, som bör ge utsikter till en lönsam drift och väl ansluter sig till brukets hittillsvarande verksamhet och speciella förutsättningar. Utan att förbise, att den föreslagna nya produktionen lika litet som varje annan industriell verksamhet kan vara riskfri, synes det fullmäktige, att det föreliggande förslaget funnit en produkt, som förefaller erbjuda goda möjligheter för en nu insatt ny produktionsenhet, vilken så som den för det här ifrågavarande projektet föreligger planerad och enligt vad företagna undersökningar visat bör bli tekniskt och ekonomiskt väl konkurrenskraftig i jämförelse med övriga i dag existerande produktionsenheter på området. Den marknad produkten i fråga erbjuder är icke stor, men den synes i högre grad än i fråga om många andra papperskvaliteter kunna karakteriseras som stabil och stabilt växande, och den utmärkes till skillnad från vad som i varje fall i dagens läge gäller flertalet övriga avsättningsområden för papper av en tydlig underförsörjning. De praktiska försäljningsproblemen skall icke underskattas, men som antytts i det föregående förefaller även här vissa möjligheter till en god lösning av uppgiften vara för handen.

De räntabilitetskalkyler, som utredningsmannen företett, synes — även om de givetvis måste tillskrivas samma osäkerhet som häftar vid alla industriella framtidskalkyler — vara förhållandevis konservativt genomförda, med i olika avseenden väl tilltagna säkerhetsmarginaler och med ett till synes betryggande hänsynstagande till risken för en i framtiden skiljaktig prisutveckling för å ena sidan kostnads- och å andra sidan produktpriser. Kapitalbehoven och därmed de räntekostnader, som belastar kalkylerna, förefaller vara betryggande beräknade. Behoven av rörelsemedel torde med den produktion som avses och med de begränsade lagerhållningskrav den normalt bör ställa vara tilltagna i överkant. Den beräknade räntabilitet, kalkylerna uppvisar, torde tåla jämförelse med de räntabilitetskrav, som i dag uppställs för andra industriella nyinvesteringar av jämförligt slag i vårt näringsliv. När fullmäktige för sin del är beredda att förorda denna speciella investering, sker det ändock icke med någon underskattning av eller bortseende från de ofrånkomliga risker, som varje företag av detta slag löper. Självklart måste man för detta företag lika mycket som för andra räkna med vanliga affärsrisker, med konjunkturrisker, med risker för oförutsedd och oförutsebar konkurrens, med sådana möjliga ändrade förutsättningar för verksamheten, som den tekniska utvecklingen kan föranleda, o. s. v. Det synes emellertid, även vad gäller sådana risker, vara åtminstone en andrahandstrygghet värd att åberopa, att den produktionsutrustning det här är fråga om att bygga upp — även om den kommer att vara i viss mån speciellt utformad för en speciell produktion — i varje fall med små modifikationer kommer att vara användbar för många olika slag av pappersframställning, att den är dimensionerad tillräckligt stor för att kunna vara relativt konkurrenskraftig även för en billigare produkt än den nu avsedda, och att papperskonsumtionen i världen på lång sikt sett säkerligen ännu icke upphört att stiga.

Fullmäktige har sett det som en fördel med det föreslagna projektet, att den avsedda produktionsutbyggnaden vid Tumba icke skulle komma att kollidera med eller innebära intrång för övrig existerande svensk pappersindustri. Bliir företaget framgångsrikt, borde det med sin övervägande exportinriktning och inriktning på en speciell, högkvalitativ och för industriell verksamhet och utveckling central pappersprodukt snarast verka goodwill-skapande till fromma även för övrig svensk pappersindustri.

Att förslaget aktualiseras i ett konjunkturläge utan trängsel om investeringsutrymmet för näringslivet, snarast i ett läge då den privata investeringsviljan sviktar, kan näppeligen heller öka de betänkligheter mot företaget, som övrig industri möjligen eljest kunde hysa.

Fullmäktige är för sin del sålunda beredda att i stort tillstyrka, att det föreliggande förslaget till utbyggnad av Tumba bruk förverkligas.

Organisationsfrågor i samband med en utbyggnad av bruket

Fullmäktige delar utredningsmannens mening, att i samband med ett sådant beslut bruket organisatoriskt bör ombildas till ett aktiebolag, varigenom det såväl med avseende på skattebelastning och annat som möjligheter till smidig och affärsmässig förvaltning och drift likställs med andra industriföretag. För att oförändrat bibehålla den kontakt med riksbanken, som kontrollen av den sedelpappersproduktion kräver, som alltjämt måste förbli en viktig uppgift för bruket, synes det naturligt, att detta aktiebolag får vara ett av riksbanken helägt bolag och att därigenom riksdagen

i sista hand bibehåller sin kontroll över bruket. Beträffande bolagets konstruktion finner fullmäktige icke anledning till annan avvikelse från utredningsmannens förslag, än att antalet styrelseledamöter bör vara lägst fem och högst sju samt att riksbankens överlåtelse på det nybildade aktiebolaget av Tumba bruks samtliga nuvarande tillgångar bör genomföras med avräkning av ett till jämnt 1 000 000 kronor avrundat belopp. Den förstnämnda avvikelsen synes motiverad av att styrelsen utan att göras onödigt stor bör vara stor nog för att i sig kunna inrymma såväl företrädare för industriell erfarenhet och sakkunskap som en representation motsvarande riksbankens förankring i riksdagen. Vad beträffar den sistnämnda avvikelsen från utredningsmannens förslag, tarvar den ingen annan motivering, än att för den närmast interna avräkning det här blir fråga om det knappast kan vara meningsfyllt att eftersträva någon precisare uppskattning. Det föreslagna aktiebolaget bör sålunda från starten få ett aktiekapital av 25 000 000 kronor, varav riksbanken vid aktieteckningen således kontant skall inbetala 24 000 000 kronor.

Förslag till bolagsordning för bolaget fogas som bilaga till denna skrivelse¹. Det är uppgjort i överensstämmelse med aktiebolagslagens bestämmelser och i anslutning till bolagsordningarna för andra statliga bolag. Förslaget som innefattar stadganden om att aktiekapitalet skall utgöra minst 25 000 000 kronor och högst 75 000 000 kronor samt att för ändring av bolagsordningen riksdagens fastställelse erfordras torde icke krävas någon specialmotivering.

Förutom riksdagens godkännande av förslaget till omorganisation av pappers bruket och bemyndigande för riksbanken att vidtaga nödvändiga åtgärder för bolagsbildningen samt att teckna aktierna i det föreslagna bolaget torde icke erfordras något annat formellt beslut av riksdagen, vad gäller själva aktiebolagsbildningen. Någon ändring av riksbankslagen i syfte att möjliggöra för riksbanken att, till skillnad från vad eljest med ett i lagen uttryckt undantag gäller, äga aktier i bolaget, synes ej vara erforderlig, eftersom den föreslagna ordningen kan ses som ett utnyttjande av det i 2 § nämnda lag åt riksbanken lämnade medgivandet att vid sitt pappersbruk bedriva papperstillverkning.

Aktiebolagets namn synes böra bli Aktiebolaget Tumba bruk.

Det torde få anses som naturligt, att riksbanken ensam och direkt svarar för det föreslagna aktiebolagets finansiering även utöver aktieteckningen. Därest riksdagen godkänner det föreliggande förslaget, avser bankofullmäktige sålunda att med utnyttjande av de befogenheter riksbanken redan har förfara så, att riksbanken under byggnadstiden lämnar bolaget den utöver det betalade aktiekapitalet behövliga finansieringen av investeringsverksamheten genom diskontering av förlagsväxlar. Efter investeringsprogrammets genomförande bör, så långt då föreliggande säkerhetsvärdering medger, största möjliga del av dessa interimskrediter avlyftas genom emission av ett obligationslån, som riksbanken helt kan övertaga, men som om läget på kreditmarknaden enligt riksbankens bedömning vid tidpunkten i fråga så motiverar även kan placeras på marknaden. Eventuellt överskjutande behov av krediter för anläggningarnas finansiering liksom bolagets behov av rörelsemedel får därefter lämpligen täckas genom att riksbanken lämnar bolaget förlags- och/eller varuväxelkrediter.

¹ Förslaget är likalydande med det förslag till bolagsordning, vilket såsom bilaga 1 fogats till utskottsutlåtandet, och har här uteslutits.

Liksom vid andra tillfällen då statlig verksamhet överförts i aktiebolagsform skulle vid bifall till fullmäktiges framställning vissa frågor avseende reglering av riksbankens förpliktelser mot de anställda vid pappersbruket respektive mot pensionerade tidigare anställda och dessas anhöriga i fråga om anställningsförmåner, pensioner etc. komma att aktualiseras. Enligt fullmäktiges mening bör vid den slutliga regleringen av dessa frågor den synpunkten vara vägledande, att bolaget med avseende på här avsedda förpliktelser skall placeras i samma ställning som ett jämförbart enskilt företag. Förpliktelser, som i dag åvilar riksbanken och som går utöver vad ett sådant enskilt företag skulle få vidkännas, bör i princip stanna på riksbanken. Eftersom slutlig reglering av dessa frågor ej torde vara möjlig förrän efter förhandlingar med de anställda, får fullmäktige i denna punkt hemställa om bemyndigande att med utgångspunkt från nyss angivna princip genomföra erforderliga förhandlingar och preliminärt träffa behövliga överenskommelser med de anställda och med aktiebolaget. Dessa preliminära överenskommelser torde därefter få underställas riksdagen för godkännande.

Fullmäktige hemställer, att bankoutskottet måtte föreslå riksdagen

att godkänna ovan och eljest i särskild ordning för bankoutskottet angivna riktlinjer för en utbyggnad av Tumba pappersbruk,

att besluta, att pappersbruket organiseras som ett av riksbanken ägt aktiebolag,

att bemyndiga bankofullmäktige att vidtaga erforderliga åtgärder för det nya bolagets bildande,

att godkänna bilagda förslag till bolagsordning för bolaget,

att bemyndiga riksbanken att teckna aktier i bolaget för 25 000 000 kronor varav för 1 000 000 kronor mot överlåtelse av pappersbrukets samtliga tillgångar och skulder

samt att bemyndiga bankofullmäktige att förhandla och träffa preliminär överenskommelse med de anställda och bolaget om reglering av anställnings- och pensionsförmåner etc. i samband med förändringen av pappersbrukets organisation i huvudsaklig överensstämmelse med vad ovan angivits.

Protokollsutdrag i ärendet bifogas.

Stockholm den 14 februari 1963.

Å Fullmäktiges vägnar:

Per Edvin Sköld

/Karin Winberg

Utdrag av protokoll hos fullmäktige i riksbanken den 14 februari 1963.

Närvarande:

		Ordförande herr SKÖLD
vice	»	» PERSSON
		» ÅSBRINK
		» KOLLBERG
		» SVÄRD
		» TORSTEN BENGTON
		» TORE BENGTON

§ 4.

Erinrade herr Åsbrink om att han vid fullmäktiges sammanträde den 29 januari 1963 närmare redogjort för den utredning, som f. d. chefen för Statens skogsindustrier direktören Knut Norlin på fullmäktiges uppdrag verkställt rörande förutsättningarna för Tumba pappersbruks verksamhet i nuvarande eller modifierad form. Utredningen hade utmynnat i förslag till brukets utbyggnad för tillverkning av ett specialpapper samt om drivande av bruket i aktiebolagsform.

I enlighet med vad som förutsatts vid fullmäktiges sammanträde den 29 januari 1963 hade förslag till skrivelse i ärendet till bankoutskottet upprättats och före dagens sammanträde tillställts fullmäktiges ledamöter.

Herr Åsbrink anmälde, att han och industristyrelsens ordförande herr Persson föregående dag haft sammanträde med den lokala företagsnämnden vid pappersbruket samt med representanter för där förefintliga personalorganisationer, därvid han lämnat en redogörelse för den föreliggande utredningen i ärendet samt för innehållet i förenämnda skrivelseförslag.

Det antecknades, att även riksbankens industristyrelse erhållit del av utredningen och skrivelseförslaget och att industristyrelsen förklarat sig icke ha något att invända mot vad i nämnda förslag anförts och hemställts.

Efter diskussion rörande principerna för brukets fortsatta drift samt genomgång av skrivelseförslaget beslöto fullmäktige att avlåta skrivelse till bankoutskottet i enlighet med sagda förslag med vissa formella ändringar. Lydelsen av skrivelsen jämte därvid fogat förslag till bolagsordning för det aktiebolag, som förutsatts skola övertaga bruket, framgår av registraturet.

Den beslutade skrivelsen förklarades omedelbart justerad.

Herr Kollberg, som ansåg att Tumba bruk borde efter ytterligare rationalisering fortsätta sin verksamhet i nuvarande omfattning, reserverade sig mot fullmäktiges beslut samt anhöll om anstånd till den 19 innevarande februari kl. 10.00 med att avlämna sin fullständiga reservation.

Med godkännande härav beslöto fullmäktige att en kommuniké av den

lydelse, bilaga A¹ till detta protokoll utvisar, under dagens lopp skulle tillställas Tidningarnas Telegrambyrå.

I sin vid anståndstidens slut avlämnade reservation anförde herr *Kollberg* följande:

»Jag anser, att Tumba Bruk bör efter ytterligare rationalisering fortsätta sin verksamhet i nuvarande omfattning och kan följaktligen icke biträda beslutet att Bruket skall upptaga en helt ny tillverkningsgren av industriellt papper och att Bruket för detta ändamål skall utbyggas för en investeringskostnad av 50 miljoner kronor. Till stöd för min uppfattning vill jag anföra:

I sin berättelse om den under år 1961 verkställda granskningen av Riksbanken har Riksdagens revisorer ansett att Tumba Bruks framtida ställning bör utredas genom en för ändamålet tillkallad, allsidigt sammansatt expertkommitté. I berättelsen behandlas bland annat frågorna om storleken av det pris som Riksbanken erlägger för sedelpapperet och om övergång till annan företagsform.

Det nuvarande sedelpapperspriset

Under åren 1951—58 varierade brukets självkostnadspris per 1 000 sedelenheter (= cirka 1 kg) mellan lägst kronor 11:44 för år 1952 och högst kronor 15:66 för år 1958. För perioden 1959—61 har revisorerna angivit priset till ungefär kronor 23:—. Anledningen till denna höjning framgår av det följande. Vidare har revisorerna inhämtat att sedelpapper vid eventuell import skulle betinga ett pris av omkring 8:— kronor per kg.

I sitt den 19 januari 1962 avgivna yttrande framhåller industristyrelsen att ett pris på 23:— kronor per kg sedelpapper icke kunde betraktas som normalt, bl. a. på grund av att övergång till rullsedelpapper föranlett en ytterligt liten tillverkning av sedelpapper. Såsom ett mera realistiskt pris ville industristyrelsen räkna med de tillverkningspriser, som gällde åren 1951—58, då priserna varierade mellan kronor 11:44 och kronor 15:66.

Icke heller det pris, som revisorerna angivit för importerat papper, d. v. s. omkring 8:— kronor per kg, syntes industristyrelsen relevant. Även de länder, som uppnått de lägsta kostnaderna för importerat sedelpapper av kvalitet jämförlig med svenskt sedelpapper hade sålunda erlagt priser som med 3 à 4:— kronor översteg det av revisorerna angivna importpriset. Industristyrelsen framhöll även att flera andra europeiska stater, som ansett sig böra anskaffa sedelpapper från inhemska pappersbruk, betalade ett sedelpapperspris, som låg avsevärt över vad industristyrelsen på sikt bedömde som Tumba Bruks självkostnadspris.

I berättelsen över 1962 års verksamhet vid Tumba Bruk framhåller Brukets chef bland annat:

»I likhet med vad som varit fallet under de senaste fem åren har även under 1962 beställningar och leveranser av sedelpapper varit av ringa omfattning.»

I stället för ark-sedelpapper har »viss tillverkning av rullsedelpapper ägt rum för utarbetande av lämplig papperskvalitet för tryckeriets nya helrotationstryckpress och för inkörning och tryckning i densamma».

»Liksom i de föregående årsberättelserna må även i denna framhållas att det bokföringsmässiga å-priset å sedelpapper på grund av de onormala tillverkningsförhållandena ej kan tillmätas någon betydelse.»

Brukets chef framhöll vidare:

¹ Här utesluten.

»I och med att tryckningen av nya sedlar nu (januari 1963) åter kommit i gång i full utsträckning, om ej landets försörjning därmed skall äventyras, och sålunda en normal sedelpapperstillverkning av 80—100 ton blir erforderlig, torde den svåra kris som bruket haft att genomgå under de sistförflutna fem åren kunna beräknas ha passerat sin kulmen. Det torde vara berättigat att hysa viss förhoppning att redan 1963 skall medföra full systerställning och därmed även ett normalt bokföringspris för sedelpapperet. Därutöver kan förväntas att den obestriddliga rationalisering som övergång till rullsedelpapper innebär för pappersbruket, skall börja visa resultat.»

Civilpapperstillverkningen

För utnyttjande av den befintliga sedelpappersmaskinens fulla kapacitet har sedan år 1944 inom bruket även bedrivits tillverkning av civilpapper.

Beträffande denna tillverkning har den tillkallade utredningsmannen framhållit »att detta tillverkningsprogram genomförts på ett mycket förtjänstfullt sätt och har för tumbaproduktionen undan för undan lyckats skapa en värdefull goodwill såväl på den inländska som de utländska marknaderna. Den goda kundkrets som bruket härigenom tillvunnit sig har även bidragit till att tillverkningen med åren kunnat kvantitativt ökas och alltmera anpassas till för bruket speciellt lämpade papperstyper och specifikationer. Leveransvärdet för civilpapper var år 1961 3 762 000: — kronor med ett medelpris av 4 150: — kronor per ton netto, ett för svenska förhållanden mycket tillfredsställande årsmedelpris för icke manufakturert papper. För innevarande år (avser 1962) synes medelpriset bliva oförändrat.»

År 1962 ökade exporten av civilpapperet med 40,4 % och utgör nu 13 % av det totala försäljningsvärdet och brukets chef har i skrivelse av den 14 januari 1963 till Fullmäktige framfört, att det synes önskvärt att bearbetningen av brukets utlandsmarknader får fortsätta helst med ökad intensitet. Enär fullt utnyttjad produktion av civilpapper måste åstadkommas är det enligt min mening av betydelse att åtgärder för tillgodoseende av nyssnämnda önskemål genomföres.

Om brukets ekonomiska ställning

anföres här några korta ekonomiska data, lämnade av utredningsmannen.

»De totala kostnaderna för upprustning av industrianläggningar och bostäder har under de senaste tio åren uppgått till 3 132 000 kronor, som påförts brukets driftskostnader. Härjämte har under samma period investerats i nyanläggningar 3 449 000 kronor, medan avskrivningar gjorts med 2 194 000 kronor. Det bokförda nettovärdet för hela bruket var per 31 december 1961 6 144 000 kronor, varav för fastigheter och maskiner 3 661 000 kronor och för lager m. m. 2 483 000 kronor. Någon lagerreserv inrymmes ej i dessa värden.»

Sedelpapperspriset sedan ytterligare rationalisering av produktionen genomförts

Utredningsmannen har i avsikt att bilda sig en uppfattning om hur driftsresultatet skulle ställa sig genomfört särskilda räntabilitetskalkyler för två alternativ. Det första alternativet förutsätter en mera normal sedelpapperstillverkning (omkring 75 ton per år), kompletterad med fullt utnyttjad kapacitet för civilpapper vid 17-skifts-vecka. Det andra alternativet utgår

från samma sedelpapperstillverkning, kompletterad med likaledes fullt utnyttjad kapacitet för civilpapper vid 21-skiftsvecka.

I dessa kalkyler, som vad gäller

— lönekostnaden utgått från 1962 års lönenivå och inkluderat kostnader för

— dels amortering och ränta på investerat kapital och

— dels ränta på i rörelsen utnyttjat rörelsekapital, har vidare förutsatts

— att sedelpapperet skulle levereras till Riksbanken till ett pris av 15: — kronor per kg och

— att civilpappersproduktionen kan avsättas till samma medelpris som under år 1961 eller till 4 150: — kronor per ton.

Det bör framhållas, att övergång till 21-skifts-vecka möjliggör en bättre lönsamhet som en följd av det fullständigare utnyttjandet av den maskinella kapaciteten.

Kalkylerna visar också, att driften vid 17-skifts-vecka ger ett beräknat underskott på 229 000 kronor per år, medan däremot driften vid 21-skifts-vecka ger ett överskott på 280 000 kronor per år.

För egen del vill jag framhålla att då en ytterligare rationalisering av driften vid Tumba Bruk förutsätter övergång till kontinuerlig drift — 21-skifts-vecka — utredningsmannen visat att 15: — kronor per kg är ett realistiskt pris vid 1962 års lönenivå.

Beträffande det överskott å 280 000: — kronor, som kalkylerats vid kontinuerlig drift, anmärker utredningsmannen att detta överskott inte lämnar något utrymme för ytterligare kostnadsstegringar eller prisfall på brukets produkter. Dessa synpunkter måste givetvis enligt min mening beaktas men det är tyvärr naturligt och motiverat, att kostnadsstegringar, som icke motverkas av rationaliseringar, medför prishöjningar. Höjningen av det kalkylerade sedelpapperspriset kan alltså bli nödvändig, därest ofrånkomliga kostnadsstegringar, t. ex. i form av ökade löner, uppstå efter 1962, som är basåret för utredningsmannens kalkyler.

Under framhållande av att jag i denna reservation givetvis icke varit i stånd att i detalj behandla hela kostnads- och effektivitetsproblemet vid bruket, erinras om att lönsamheten kommer att förbättras, om Bruket i enlighet med Fullmäktiges förslag befrias från vissa äldre pensionsförpliktelser. Vidare erinras om att övergången till rullsedelpapper, enligt av Brukets chef lämnad uppgift, kommer att medföra en obestridlig rationalisering.

Rationaliseringsprocessen vid bruket får aldrig avstanna, utan tekniska och administrativa möjligheter måste även i framtiden tillvaratas i syfte att, med bibehållande av kalkylerad lönsamhet, uppnå lägsta möjliga sedelpris.

Med ledning av utredningsmannens kalkyler och med hänvisning till de yttranden som jag tidigare citerat har jag kommit till den uppfattningen, att det pris som Riksbanken i framtiden kommer att betala är ett med hänsyn till föreliggande omständigheter försvarbart pris.

Anm. I min reservation återopade utredningar och skrivelser återfinnas i fullständigare form i Fullmäktiges skrivelse till Bankoutskottet, utom brukets årsberättelse, som finnes tillgänglig hos Riksbanken.

Övergång till annan företagsform

Jag delar revisorernas uppfattning att en övergång till annan företagsform, som varit aktuell i flera år, skulle möjliggöra en förenklad administra-

tion. Enär Fullmäktiges förslag om övergång till aktiebolagsform grundar sig på andra förutsättningar för brukets framtida drift än de som jag företräder, har jag icke något underlag för ett konkret ställningstagande utan anser att frågan måste bli föremål för ytterligare överbäganden och att förslag härom bör med det snaraste föreläggas Bankoutskottet.

Reservantens synpunkter på Fullmäktiges förslag om upptagande av ny produktionsgren

Förslaget utgår från

— att den nuvarande pappersmaskinen skall behållas och utnyttjas till sin fulla kapacitet och att densamma tillverkning i första hand alltjämt skall tillgodose behovet av svenskt sedelpapper samt att denna tillverkning såsom nu sker kompletteras med en produktion av civilpapper, samt

— att sedelpapperet skall ersättas av Riksbanken med 15:— kronor per kg.

Förslaget innebär vidare

— att bruket upptager en helt ny produktionsgren för tillverkning av industriellt specialpapper m. m. och att för detta ändamål anskaffas ytterligare en pappersmaskin, som inklusive övrig utrustning och nybyggnader skulle dra en sammanlagd kostnad av 50 miljoner kronor.

Som framgår av Bankofullmäktiges skrivelse avses att inom den nya produktionsgrenen i första hand tillverka ett industriellt specialpapper i hög prisklass, som för närvarande endast tillverkas inom några få pappersbruk i Europa. I den *huvudkalkyl* som omnämnes i Fullmäktiges skrivelse har man utgått ifrån att inom den nya produktionsgrenen från första början skulle tillverkas uteslutande specialpapper av angivet slag. *Alternativa* räknekalkyler har också genomförts, baserade på antagandet att på grund av avsättningssvårigheter kapaciteten inom den nya produktionsgrenen endast delvis eller i extrema fall inte alls kan utnyttjas för den tilltänkta specialproduktionen och att resterande kapacitet måste utnyttjas på produktionstekniskt närstående men billigare papperskvaliteter.

Den uppgift, som lämnats, att något av våra i och för sig högt kvalificerade pappersbruk icke skulle vara rustat att upptaga denna specialtillverkning, är en bedömningssak. De billigare papperskvaliteter, som skulle upptagas vid alternativproduktionen, synes emellertid redan ingå i svenska pappersbruks produktion.

Till antagandet att den nya maskinen helt skulle kunna utnyttjas för tillverkning av ett specialsortiment med mycket kvalificerad användning synes det naturligt att knyta den reflexionen, att den snabbt fortgående tekniska utvecklingen lätt kan medföra avsättningssvårigheter för en sådan produkt och att efterfrågan kan helt bortfalla. Härtill kommer att en på några europeiska pappersbruk uppdelad marknad för ett specialpapper med begränsad användning sannolikt kommer att undergå en successiv försvagning om en ny tillverkning av denna storleksordning kommer till stånd. Stark priskonkurrens från de existerande, sannolikt kartelliserade producenterna torde kunna förväntas.

Det av Fullmäktige föreslagna projektet måste alltså bedömas med den förutsättningen att bruket kan nödgas falla tillbaka på tillverkning av andra papperskvaliteter än den som ursprungligen förutsattes och alltså komma att med sin tillverkning direkt och i avsevärd omfattning konkurrera med redan befintliga pappersbruk inom landet.

Jag ifrågasätter givetvis icke det berättigade i att tillverkning av sedelpapper bedrivs i statlig regi och förordar alltså icke avveckling av den nuvarande verksamheten i Tumba, så mycket mer som jag tror mig i det föregående ha kunnat visa att denna verksamhet skall i fortsättningen kunna bedrivas med tillverkning av sedelpapper till ett godtagbart pris. Jag ifrågasätter inte heller utan anser det riktigt att den kapacitet, som den nu befintliga sedelpappersmaskinen har, för att möjliggöra full kapacitets utnyttjande, tas i anspråk för tillverkning av andra papperssortiment, avsedda för civil användning.

När Fullmäktige däremot föreslår tillkomsten av en helt ny och mycket omfattande investering som i och för sig icke är erforderlig för att tillgodose riksbankens behov av papper, måste detta bedömas utifrån helt andra synpunkter. I avsaknad av något direkt behov av den nya maskinen för den fortsatta verksamheten i Tumba eller för att uppnå godtagbar lönsamhet måste detta förslag bedömas uteslutande som en åtgärd, varigenom den svenska staten tillförsäkrar sig en ny inkomstkälla i direkt konkurrens med den bestående svenska pappersindustrin.

Inga av de sedvanliga för statlig verksamhet på ett visst område åberopade skälen har i detta sammanhang anförts och lär ej heller kunna anföras.»

Ur protokollet:

Karin Winberg